

KÜRESELLEŞME ORTAMINDA KAMU İŞLETMELİĞİ İÇİN BİR STRATEJİ OLUŞTURULABİLİR Mİ?

IS IT POSSIBLE TO DEVELOP A STRATEGY FOR THE STATE-OWNED ENTERPRISES IN A GLOBALIST MEDIUM?

Sinan SÖNMEZ, *Atılım Üniversitesi, İktisat Bölümü, 06836 İncek/ANKARA*

1. GİRİŞ

Kamu işletmeleri ulusal iktisat politikalarının tasarımı ve uygulanmasında ulus devletlerin, bu bağlamda hükümetlerin kullanabileceği çok önemli bir araçtır. Ekonomik büyüme ve kalkınmaya yönelik yatırım yapılacak sektörlerin ve optimum yatırım hacminin seçimi, üretim hedeflerinin belirlenmesi ve gerçekleştirilmesi, bağlantılı olarak etkin kaynak tahsisinin gerçekleştirilebilmesi için rasyonel planlama gereklidir. Kamu işletmeleri plana dayandıkları ölçüde ulusal iktisat politikalarının yaşama geçirilmesinde anahtar rolüne sahip olabilirler. Seksenli yılların başlarında somutlaşmaya başlayan, doksanlı yıllar ile birlikte giderek belirginleşen küreselleşme süreci planlamanın ve kamu işletmelerinin dayandığı teorik temelleri ve anlayışı derinden sarsmış, kamu işletmeleri hızla tasfiye sürecine sokulmuştur. Bu süreç özellikle son yıllarda doğrudan ulusal bağımsızlık, ulusal iktisat politikası hatta ulus devlet kavramlarını hedef aldığı ve yeni uluslararası standartları veya kriterleri belirlediği ölçüde kamu işletmeciliğinin yaşama şansını giderek azalmaktadır. Bu durumda başlığı oluşturan soruyu yanıtlayabilmek veya en azından tartışabilmek için öncelikle küreselleşme öncesinde KİT'lerin ve/veya kamu işletmeciliğinin konumuna ilişkin bir durum saptaması yapmak gerekli görülmektedir. Bu saptama kamu işletmeciliğinin nedenleri üzerinde durulmasını, sermaye birikimi ile kamu işletmeleri arasındaki bağlantının kurulmasını kaçınılmaz kılmaktadır. Böylelikle küreselleşmenin giderek belirginleşmesi öncesinde kapitalist sistem içinde kamu işletmeciliğinin neden kök saldıgını ve yaygınlık kazanmış olduğunu saptayabileceğiz. Ardından küreselleşme eğiliminin ve politikalarının kamu işletmeciliğine getirdiği kısıtları ve bırakılan dar hareket alanını saptamak gerekli görülmektedir. Bu çaba da hiç kuşkusuz küreselleşmenin içeriği ve kapsamının belirli ölçüde açılmasını kaçınılmaz kılıyor. Son olarak da kamu işletmeciliğinin yaşama şansı ve bu doğrultuda bir strateji belirleme olasılığı özlü biçimde irdelenecektir.

2. KAMU İŞLETMELERİ SEKTÖRÜNÜN 1980'LERE KADAR GELİŞİMİNİ BELİRLEYEN TEMEL ETKENLER

2.1. Genel Çerçeve ve Gelişmiş Ülkelerdeki Durum

Seksenli yıllara kadar kamu kesiminin, bu bağlamda kamu işletmelerinin ekonominin düzenli çalışmasında olumlu etkiler doğuracağı düşüncesi iktisat politikalarını yönlendirmiştir.

Devletin geleneksel liberal düşüncenin çizmiş olduğu sınırları aştığı gözlenmektedir. Ülkelere göre devletin ekonomideki ağırlığı farklılaşmakla birlikte, İkinci Dünya Savaşı'ndan 1970'lere kadar geçerliliğini koruyan çok özel tarihsel koşullarda , iki dünya savaşı arasında ABD'de filizlenmiş bulunan yoğun (fordist) sermaye birikimi modeli ve devletin yön verdiği teknelci regülasyon (düzenleme) tarzının ayırtkanlaştırdığı rejim ile birlikte hızlı bir birikim sağlanmış, ekonomik büyüme küçük kesimler dışında sürekliliğini korumuştur. Kullandığımız regülasyon terimi, ven sermaye birikimi modelinin istikrarını sağlayacak prosedür ve kurumlar bütünü anlamına gelmektedir. Fordizm uygulaması ile birlikte tüketimin kiteselleştiği, bu doğrultuda üretim ile tüketim koşullarındaki dönüşümün birbirini karşılıklı olarak olumlu yönde etkilediği gözlenmektedir. Fordist sermaye birikimi ve teknelci regülasyon ile karakterize edilen sistemde devlet, genişleyen kamu maliyesi ve kamu işletmeleri ile yerini almıştır. Savaş öncesi dönemdeki devlet müdahaleciliği ile yeni dönemdeki müdahalecilik arasındaki en önemli farklılık, artık müdahalenin sistematiğe geçmesi, kurumsallaşması ve devletin doğrudan sermaye birikimi süreci içinde yer almasıdır. Şöyle ki, devlet girişimci, karışma ve düzenleyici rollerini üstlenmiş, bu çerçevede geniş bir yelpazede yer alan sektörlerle doğrudan yatırım yaptığı gibi özel kesimi yönlendirmiş, özellikle teknelci büyük sermayeye arka çıkmıştır. Devlet üretim sisteminin aksamaması, sermaye birikiminin istikrarlı olması ve kar marjlarının korunması doğrultusunda sanayi ve madencilik sektörleri ile özel sermayenin ihtiyaç duymakla birlikte üstlenmediği veya bundan kaçındığı enerji, telekomünikasyon, taşımacılık, savunma alanlarında doğrudan girişimci ve üretici olmuştur. Özelleştirme uygulamalarına geçilmiş olmasına rağmen, 1985 yılında OECD'nin en gelişmiş 14 ülkesinde kamu mülkiyetinin yaygın olduğu saptanmaktadır. Aşağıdaki tablo seksenli yılların ortasında sanayileşmiş ülkelerde kamu mülkiyetinin ve/veya kamusal sermayenin veya kamu işletmeciliğinin ne denli yoğun ve yaygın olduğunu açıkça ortaya koymaktadır (Sönmez, 1993 ve 1998).

Tablo 1. Kamusal Mülkiyetin Sektörlere ve Ülkelere Göre Dağılımı (1985) (AMEX, 1986)

	Havayolu	Otomotiv	Kömür	Elektrik	Gaz	Petrol	Posta	Demiryolu	Tersane	Çelik	Telekom	Ülke Ortalaması
Avustralya	3		1	5	5	1	5	5	ev	1	S	32
Avusturya	5	5	5	5	5	5	5	5	ev	5	5	50
Belçika	5	1	1	2	2	ev	5	5	1	3	S	30
İngiltere	4	3	5	5	5	1	5	5	5	4	1	3*
Kanada	4	1	1	5	1	1	5	4	1	1	2	24
Fransa	4	S	5	5	5	ev	5	5	1	4	5	44
F. Almanya	5	2	3	4	3	2	5	5	2	1	5	34
Hollanda	4	3	ev	4	4	ev	5	5	1	2	5	37
İtalya	S	2	ev	4	5	ev	5	5	4	4	5	4J
Japonya	2	1	1	1	1	ev	5	4	1	1	3	YJ
İspanya	5	1	3	1	4	ev	5	5	4	3	3	34
İsviçre	3	1	ev	3	S	ev	5	5	4	4	5	39
İsviçre	2	1	ev	5	5	ev	5	5	ev	1	5	36
ABD	1	1	1	1	1	1	5	2	1	1	1	1S
Sektör Ortalaması	37	20	26	3*	36	1.8	50	46	2J	1S	39	34

Not: Derecelendirme 1= % 25'ten altı, 2= %25, 3= %50, 4= % 75, 5= %75'den fazla, e v= eksik ven

Yukarıdaki tablodaki veriler kamusal yarar sağlayan hizmet alanları (havayolu ve demiryolu taşımacılığı, elektrik, posta hizmetleri, telekomünikasyon), madencilik (kömür) ve petrolün yanı sıra çelik, gemi yapımı ve onarımı (tersane) ve dayanıklı tüketim malı üreten otomotiv sanayinde kamu mülkiyetinin yaygın olduğunu işaret etmektedir. Kuşkusuz kamunun payı sektörler ve ülkelere göre farklılaşmaktadır. Sektör ortalamaları dikkate alınırsa ABD ve Japonya'da posta hizmetleri hariç tüm sektörlerde ortalamasının altında kaldığı saptanmaktadır. Kanada'da, posta hizmetlerine ek olarak havayolu taşımacılığı ve elektrik dışında kalan tüm sektörlerde ortalamasının altında kalan kamu mülkiyeti oranları gözlenmektedir. Bu açıdan dördüncü sırayı İsviçre almaktadır. Nitekim ABD başta olmak

üzere Japonya ve Kanada'ya ilişkin ortalamalar, genel ülke ortalamasının oldukça altında kalmaktadır. Bu ülkelerde ekonomik liberalizm ileri aşamalarda olduğu için sonuç şaşkıncı gözükmemektedir. Buna karşın Avusturya başta olmak üzere Fransa ve İtalya'da kamu mülkiyetinin yoğun ve yaygın olduğu gözlenmektedir. Neo-liberal iktisat politikalarının hızla uygulamaya konulduğu İngiltere'de 1985 yılında kamu mülkiyetinin henüz nihai darbeyi yemediği, İngiltere'nin İsveç ile birlikte genel ülke ortalamasının üzerinde, F. Almanya ve İspanya'nın ortalamaya eşit paylara sahip buldukları saptanmaktadır. Başvurulan yılda posta hizmetleri tamamen kamu kesimi tarafından sağlanmakta, demiryolu ve havayolu taşımacılığı ile elektrik, gaz ve telekomünikasyonda kamu payı ağırlığını korumaktadır.

Devlet mülkiyetinin yaygınlaşması çeşitli biçimlerde olmuştur. Devlet; (a) sanayideki bazı işletmeler ve hatta bazı faaliyet kollarının tümüne sahip olabilmekte, (b) büyük özel firmaların finansmanına katılmakta ve sermayelerinde pay sahibi olmakta, (c) üretimi doğrudan denetleyebilmektedir. Nitekim gelişmiş ülkelerde devletin ekonomiye müdahalesi ve devlet mülkiyetinin biçimleri incelendiğinde aşağıdaki saptamaları yapmak olanaklıdır:

- Devletin ekonomideki ağırlığı belli bir noktaya kadar artmış, fakat devlet hiçbir ülkede toplam sermayenin üçte birinden fazlasına sahip olmamıştır.
- Kamu yatırımlarının yöneldiği sektörler veya faaliyet kolları, özel kesimin gelişmesinde stratejik öneme sahiptir. Finansal rantabilite nedeniyle özel kesim bu sektörlere yönelmemiştir.
- Rantabilite sorunu ile karşılaşan özel işletmeler devletleştirilerek kurtarılmıştır.
- Devletleştirme ile sabit sermayenin yenilenmesi doğrultusunda önemli harcamalar yapılmıştır.
- Devletleştirme öncelikle özel kesime girdi sağlayan faaliyet kollarına uygulanmakla birlikte dış piyasalarda büyük firmaların rekabet gücünü artırma amacı da gütmektedir.
- Devlet sanayi kesimine müdahale etmektedir. Bu müdahalenin başlıca üç biçimde olduğu gözlenmektedir. Devlet; (a) doğrudan işletmecilik yapmakta, (b) ticari açıdan özerk işletmeler kurmakta fakat bu işletmeler özel hukuk hükümlerine tabi olmakta, (c) hisse senedi ihraç ederek kurduğu anonim şirkete özel kesimin ortak olmasını sağlamaktadır. Hisse senetlerinin yarısından fazlasına devlet sahipse, şirkete "ulusal" sıfatı verilmekte, tesisi durumunda şirketin "karma" nitelikte olduğu kabul edilmektedir.
- Devletin bankacılık sektöründe devletleştirmeye başvurduğu ve/veya özel bankaların özerk statüye sahip olmalarına karşın mevduat yönetimine devletin ettiği görülmektedir. Hatta mevduatmerkesidevlet idaresine bağlı bir organ tarafından yönetilebilmektedir.
- Rantabl olmayan veya rantabilitesidüşük olan işletmelerin devletleştirilip, sermayenin yüksek rantabiliteye sahip sektörlere aktarılmasına olanak sağlanmaktadır. Böylelikle sermayenin yoğunlaşması ve merkezileşmesi hızlanmaktadır.
- Hizmet sektörünün devletleştirilmesinden büyük şirketlerin önemli avantajlar sağladığı gözlenmektedir. Bazı bankaların, sigorta şirketlerinin ve tasarruf sandıklarının devletleştirilmesi büyük şirketlerin özel tarifelerden ve benzer ayrıcalıklardan yararlanmalarını sağlamakta ve karları artmaktadır.

Yukarıdaki özellikler devletleştirmenin çelişkili bir yapıya sahip olduğunu gözler önüne sermektedir; devletleştirme özel kesime kaynak aktarımına yol açmakta, ancak devlet müdahalesi ve/veya desteği olmadan özel kesimin üretim güçlerini yeterince geliştiremediği ortaya çıkmaktadır. Müdahalenin nedenleri, biçimleri ve kapsamı, devletin neo-klasik ve keynesgil yaklaşımların varsaydığı gibi salt piyasada oluşan aksaklıkları gidermek için dışarıdan müdahale etmekle yetinmediğini, tam tersine devletin sistemin odağında yer aldığı, sistem ile bütünleştiğini göstermektedir. Bu olgu egemen iktisat yazımında ve/veya söyleminde "karma ekonomi" terimi ile ifade edilirken, eleştirel sol iktisat yazımında "tekelci

devlet kapitalizmi" ve "tekelci kapitalizm" sıfatları uygun bulunmuştur. Belirmekte yarar var; yoğun birikim sürecinde devlet karlı sermaye birikimi koşullarının yarıya sosyal uyuma ilişkin koşulları da oluşturma ve sürdürme ihtiyacı hissetmiştir (O'Connor, 1973). Bir başka deyişle devlet sermaye birikiminde istikrar sağlamak için kütleli üretimi ve sosyal talebi düzenleme ihtiyacı duymuştur. Nitekim refah devletinin ortaya çıkmasında sözü edilen sermaye birikimi rejiminin ihtiyaçları belirleyici ana etkenlerden birini oluşturmaktadır. Sosyal politika sermaye birikimi için bir engel olmaktan çok, tamamlayıcı bir öğe olarak kabul edilmiştir. Ancak devlet müdahalesi ve işletmeciliğinin nedenlerini sermaye birikimi rejimi ve tekelci regülasyon tarzına bağlayan açıklamanın oldukça karmaşık olduğunu ve birçok çelişkiyi de bünyesinde barındırdığını belirtmek gerekiyor. Hiç kuşkusuz ampirik yaklaşımın ortaya koyduğu tarihsel ve sektörel nedenler kadar keynesçi politikaların kamu işletmelerine yüklediği görevlerin ve neo-klasik kökenli argümanların da belirli ölçüde dikkate alınması gereklidir. Sosyalist bloğun olduğu ve güç kazandığı bir dönemde kamu müdahalesinin, bu bağlamda kamu işletmelerinin kaynak tahsisi, gelir bölüşümü, istikrar ve büyüme açısından olumlu katkı sağladığı yönündeki düşünce, devletin ekonomideki işlevlerini farklı bir temelden hareket ederek analiz eden radikal sol çevreler dışında da genelde kabul görmüştür. Sol keynesçilerin ve kimi sosyal demokrat çevrelerin marksist analizden önemli ölçüde etkilenmiş oldukları da gözlenmektedir. Uygulamada ise kapitalist ekonominin yönetimini üstlenen sol iktidarların devletleşme-millileştirme politikaları ile yeni KİT'ler oluşturdukları bir gerçektir. Bu nedenle ideolojinin ve doktriner bakış açısının kapitalist ekonomiyi yöneten hükümetlerin uygulamalarını önemli ölçüde etkilemiş olduğunu ileri sürmek olanaklıdır. Sosyal demokrasi hareketi başlangıçta planlama ve kamu mülkiyeti kavramlarına sahip çıkmış, piyasadaki düzensizliği, sömürüyü, gelir bölüşümündeki eşitsizliği ekonominin planlanması ve kamu mülkiyetinin yaygınlaştırılması ile aşılabileceğini savunmuştur. Kökeni marksizme dayanan bu siyasal hareketin sosyalizme yakın durması söz konusudur. Ancak başvurduğumuz dönemde Avrupa'da iktidara talip olan veya tek basına veya ortaklaşa iktidara gelen sosyal demokrat partiler kapitalizmin aşılmasını değil, kapitalizmin istikrara kavuşturulması misyonunu üstlenmişlerdir. Böylece ana sorunsal piyasa ekonomisinin "katı" yönlerinin yumuşatılması olunca, sosyal demokrat hareket için de kapitalist çözüm tek seçenek olmuştur.

Özetle devletleşme-millileştirme uygulamalarında ve kamu işletmeleri sisteminin oluşturulmasında kısmen veya bir bütün olarak ideoloji ve siyasi konjonktür, iktisadi sorunlara pratik çözüm arayışı veya kısaca pragmatizm, tarihsel ve rastlantısal nedenler, fordist sermaye birikimi modeli ve tekelci regülasyon tarzı, bu bağlamda kaynak tahsisi, istikrar ve ekonomik büyüme motifleri belirleyici etkenler arasında yer almaktadır. Yukarıda sayılan etkenlerin tümüyle her ülkede geçerli olduğunu ileri sürmek olanaksızdır. Ülkelere göre bazı etkenler ön plana çıkmakta veya belirleyici olmaktadır.

2.2. Az gelişmiş Ülkelerde Kamu İşletmeciliği

Az gelişmiş ülkelerde (AGÜ) kamu işletmelerinin payı gerek üretimde gerekse finansal sektörde yeri önemlidir (Sönmez, 1993b ve 1998). İmalat sanayiinde toplam katma değer içindeki pay bir çok ülkede % 50'yi aşmakta, toplam yatırımlardaki pay % 25'e ulaşmakta, tanımı dışında istihdamdaki pay % 15'lerde seyretmekte, iç ve dış kredi kullanımındaki paylar sırasıyla % 30 ve % 20 dolaylarında oluşmaktadır (Nellis ve Kikeri, 1998). Bu bağlamda altı çizilmesi gerekli nokta, özelleştirme uygulamalarının yaygınlaştığı seksenli yılların sonlarında dahi kamu işletmeleri sektörünün AGÜ'lerde önemini korumasıdır. Devlet işletmeciliğine prim veren görüşlerin ve politikaların sanayileşmiş ülkelerde geçerli olması çevre ülkelerini de etkilemiştir. Ellili yıllarla birlikte teorik platformda giderek güçlenen kalkınma iktisadı ve

oluşturulan kalkınma modelleri kamu işletmeciliğinin gelişmesine ivme kazandırmıştır. Benimsenen kalkınma stratejileri ve modellerinde iktisadi rasyonellik bir anlamda siyasi rasyonelliğe bağlanmıştır. Siyasi rasyonellik siyasi bağımsızlık anlamına gelmektedir. Dolayısıyla bir ölçüde ideolojinin de belirleyici bir etken olarak dikkate alınması gerekli gözükmektedir (Ahmad, 1982; Jones ve Mason, 1982) . Ancak ideoloji terimini ihtiyatlı ve sınırlayarak kullanmak gerekiyor; kamu mülkiyetinin yaygınlaştırılması sosyalizmi çağnştırsa da, kamu işletmeleri sosyalizmden bağımsız olarak saptanan hedeflere ulaşmada kullanılmıştır. Devletin ekonomide motor rolünü üstlenmesinde ideolojiden çok pragmatizm ve yapısal etkenler belirleyici olmuştur. Nitekim yabancı işletmelerin millileştirilmesinde sosyalist düşünce değil, milliyetçi ve kalkınmacı yaklaşımlar belirleyici olmuştur. Ortadoğu ve Latin Amerika'daki aşın muhafazakar ve/veya diktacı rejimlerin "devletçi" uygulamalarında, merkez ekonomilerinden kopma söz konusu olmamıştır.

Kamu işletmelerinin sektörel dağılımı, ekonomideki ağırlıklan dikkate alınarak incelendiğinde aşağıdaki yalın saptamalan yapmak olanaklıdır (Bouin ve Michalet, 1991; Jones ve Mason, 1982; Gillis vd., 1983; Sönmez, 1993b):

- Kamu işletmeleri sanayide sermaye yoğun yatırımlar gerektiren sektörlerde faaliyet göstermektedir. Bu bağlamda imalat sanayii çekim alan olmaktadır. İthal ikameci modellerde, özel sektöre dayalı dayanıklı tüketim malları sanayiinin ihtiyaç duyduğu ara malların ve yatırım mallarının kamu işletmeleri tarafından üretilmesi ve düşük fiyatlar üzerinden özel sektöre aktarım sübvansiyon anlamına gelmektedir. Böylelikle özel işletmelerin finansal rantabilitesi artırılmakta ve sermaye birikimi hızlandırılmaktadır. Kamu işletmelerinin imalat sanayiinde yoğunlaşmasında işsizlik sorununun hafifletilmesi ve güçlük içindeki işletmelerin kurtarılması gibi etkenler de bulunmaktadır.
- Kısmen veya tamamen ihraata dönük kilit sektörlerde veya endüstrilerarası ilişkiler matriksinin üst sıralarında yer alan sektörlerde de kamu işletmelerinin faaliyette buldukları gözlenmektedir. Petrol, petrokimya, kimya, elektronik (Brezilya), aeronotik (Endonezya), suni gübre sanayileri örnek olarak verilebilir. Ayrıca plantasyonlarda ve gıda sanayiinde kamu işletmelerinin faaliyette buldukları saptanmaktadır. Birçok ülkede ilgili sektörlerde sömürgecilik döneminde yabancı sermaye hakim iken, siyasi bağımsızlığın elde edilmesinden sonra millileştirme ile işletmeler kamuya aktarılmıştır.
- Kamu yaran sağlayan hizmetlerin üretiminde devlet tekeli söz konusudur. Demiryolu, havayolu, denizyolu taşımacılığı ve haberleşme hizmetleri en tipik örneklerdir.
- Kamunun finans ve/veya bankacılık sektöründe önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Devlet ticari bankacılığın yanısıra yatırım ve kalkınma bankacılığında mesafe almıştır. Finansman araçlarının denetimi ve yönlendirilmesinin ülke ekonomisi ve kalkınma açısından stratejik önemi kamu bankacılığının yoğunluk ve yaygınlık kazanmasına neden olmuştur.
- Döviz kaynağı olan turizm sektöründe devletin oteller ve turizm kompleksleri kurarak veya özel işletmeleri satın alarak hizmet sunduğu gözlenmektedir.
- Devlet ihraç ürünlerinin pazarlaması amacıyla ofisler kurmuştur. Birçok ülkede pazarlama ofislerinin yetmişli yıllarda çoğaldığı görülmektedir.

Kuşkusuz kamu işletmeleri sektörünün boyutları, işletmelerin yoğunlaştığı sektörler ve faaliyet kolları ülkelerin iktisadi ve finansal yapısının yanısıra siyasi koşullara da bağlıdır. Bu bağlamda AGÜ'lerde devletin ekonomideki rolü, daha spesifik olarak da kamu işletmelerinin konumu temelinde üçlü bir ayrım başvurmak olanaklı gözükmektedir.

(i) Birinci grupta yer alan ekonomilerde devlet büyük ölçüde piyasa mekanizmasına hakim olarak, hatta yerine geçerek kalkınma hedeflerine ulaşmaya çalışmaktadır. Stratejik ve/veya kilit sektörleri kontrol etmek, piyasadaki aksaklıkları giderecek biçimde iktisadi faaliyetleri düzenlemek, kalkınma planlarının önceliklerine göre faaliyette bulunmak,

kooperatiflere ve özel işletmelere destek sağlayacak finansal kurumları oluşturmak ve gerek yerli, gerekse yabancı sermaye ile ortaklıklar kurmak kamu işletmelerinin görev alanına girmektedir. Bu kategoride yer alan ülkelerde devlet ağırlığının artmasına paralel olarak kamu kesiminde ve kamu işletmelerinde teknokrasinin egemen olmaya başladığı gözlenmektedir. Söz konusu yapılar Meksika'da 1917 anayasası ile, Bolivya ve Şili'de 1930'larda, gene Şili'de 1973'deki askeri darbe öncesinde, Jamaika'da 1962'desiyasi bağımsızlık elde edildikten sonra, Cezayir'de gene siyasi bağımsızlık sonrasında oluşmuştur. Nasır sonrasında Mısır, Gine , Mozambik ve 1930(32)-46 döneminde Türkiye uygulaması da örnek olarak verilebilir.

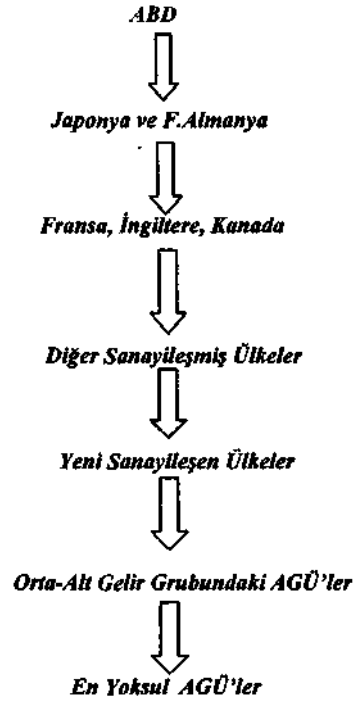
(ii) ikinci grup ekonomilerde devlet ve kamu kesimi, özel kesimin giderek güçlenmesini sağlayacak koşulları bir araya getirmeyi amaçlamaktadır. Kamu işletmeleri başlangıçta yatırım maliyetinin yüksek, amortisman süresinin uzun, finansal rantabilitenin düşük olduğu sektörlerde faaliyete geçerek özel işletmelere doğrudan ve dolaylı olarak kaynak aktarmaktadırlar. Bu açıdan altyapı, temel sanayiler, ulaşım, telekomünikasyon, enerji gibi sektörlerde kamu işletmelerinin kurulmuş olması anlamlı gözükmektedir. Sistemin dinamiği özel işletmelerin giderek güçlenmesini ve kamu işletmelerin yerinim alması ile sonuçlanacak, merkezi düzenlemeler yerini piyasa mekanizmasına terk edecektir. Kamu mülkiyetinde kalan işletmeler ise özel işletmelerin normlanm kabul etmek zorunda kalacaklardır. Bu gruba örnek olarak Gana, Fas, Tunus ve 1946 sonrasındaki Türkiye uygulamaları verilebilir.

(iii) Üçüncü kategoride yer alan ekonomilerde devlet ve kamu kesimi bazı sosyal ve/veya etnik gruplar lehine kaynak tahsisi yapmakta ve rant yaratmaktadır. Kamu işletmeleri ve mevzuat ilgili grupları çeşitli yollardan korumaktadır. Bu bağlamda kamusal kredi mekanizmalarından ve kamu işletmelerinden ayrıcalıklı grupların yararlanması söz konusudur. Kamu işletmelerinin siparişleri, krediler ve sübvansiyonlar ile çok büyük rantların aktarımı olanaklı kılınmaktadır. Bu gruptaki ülkelere Malezya ve Filipinler örnek olarak verilebilir.

Yukanda özetlenen üç modelin birbirinden tamamen kopuk olması söz konusu değildir. Sonucu modelin özellikleri, ikinci modelde görüldüğü gibi, birinci ile ikinci model arasında bağlantılar bulunmakta, birinci modelden ikinciye kaymalar belirmektedir. Örneğin Türkiye'de 1930(32)-46 dönemindeki uygulama birinci ve ikinci modelin özelliklerine sahip olmakla birlikte üçüncü modelin bazı özelliklerini de bannırmaktadır. 1950'lerdeki politikalar ikinci modelin özelliklerini yansıtmakla birlikte üçüncü modele de uygun gözükmektedir. Planlı dönemde son iki model karma olarak uygulanmıştır. Yukanda belirtilen üç modelin en önemli ortak paydası ise AGÜ'lerde yeterli olmayan sermaye birikiminin, bir başka deyişle özel kesimin birikimi gerçekleştirmekte yetersizliğinin devlet tarafından giderilmeye çalışılması sonucunda kamu işletmeciliğinin filizlenmesi ve güç kazanması olarak ifade edebileceğimiz olgudur. Kuşkusuz sermaye birikimini devlet çeşitli araçlar veya politikalar ile sağlama olanağına sahiptir. Sosyal politika, vergi politikası, ücret politikası, faiz politikası söz konusu araçlar arasında yer almaktadır. Kamu işletmeciliği ise doğrudan birikim ve yatırım üzerinde etkiler yarattığı ölçüde ekonomik büyüme ve kalkınma üzerinde belirleyici bir role sahiptir. Gerek büyük özel işletmelere doğrudan ve dolaylı kaynak transferi, gerekse kilit veya stratejik sektörlerde yoğunlaşarak devlet, kamu işletmeleri aracılığıyla ekonomiye ağırlığı koymuştur.

2.3. Kamu İşletmeciliği ve Uluslararası Ekonomik Düzen

Kamu kesiminin ve kamu işletmeciliğinin yaygınlık kazandığı savaş sonrası dönemde ulus devlet temelli sanayileşme politikaları, uluslararası sermaye birikimi süreçlerinden bağımsız mıdır? Bu sorunun yanıtı ulus devletlerin dünya ekonomisindeki yeri, bir başka anlatımla uluslararası sermaye birikimi süreçleri üzerindeki etkileri ve bu süreçlerden etkilenme derecelerine bağlı gözükmektedir. Savaş sonrası dönemde, daha önce belirtildiği üzere ABD'de filizlenip uygulamaya konulan fordist sermaye birikimi ve tekelci regülasyon tarzı öncelikle Batı Avrupa'ya "ihraç" edilmiş ve yetmişli yıllara kadar fordist model yaygınlık kazandırılarak uygulanmıştır. Oluşturulan yeni uluslararası iktisadi düzenin önemli kurumları olan IMF ve Dünya Bankası (IBRD) kapitalist sistemdeki sorunları çözmeye ve sisteme çeki düzen verme işlevini üstlenirken, ABD bu kuruluşları yönlendiren güç olarak belirmiş ve oluşturulan yeni uluslararası para sisteminde altına konvertibl tek para birimi olarak ABD dolarının kabul edilmesi, bu ülkenin kapitalist sistemde hegemonik güç olma yönünde hızlı adımlar attığını işaret etmektedir. Dolayısıyla kapitalist sistemin oluşturduğu piramidin doruğuna ekonomik-finansal gücünü, siyasi ve askeri güç ile pekiştiren ABD yerleşirken, bir alt düzeyde son savaşın yenilenleri F.Almanya ve Japonya yer almışlardır. Üçüncü sırada Fransa, İngiltere, Kanada gibi ülkeler görülmekte, dördüncü sırada ise geri kalan küçük çaplı ekonomiye sahip sanayileşmiş ülkeler bulunmaktadır. Sanayileşmişler dünyasının altında ise AGÜ'ler yer almaktadır. Ancak bu ülkelerin üst sıralarında "yeni sanayileşen" teriminin uygun bulunduğu bazı Latin Amerika ülkeleri (Arjantin, Brezilya, Meksika), Doğu ve Güneydoğu Asya ülkeleri (G.Kore, Tayvan, Singapur, vd.) ve Hindistan bulunmaktadır, bu ülkeleri bir alt sırada bulunan orta-alt gelir grubunda bulunan ülkeler (Türkiye, İran, Mısır, Tunus, Fas, Cezayir, Peru, vd.) izlemektedir. Üçgenin tabanını ise özellikle Kara Afrika'da bulunan yoksul ülkeler oluşturmaktadır.

Şekil 1. Kapitalist Sistemdeki HiyerarşikYapı

Yukarıda belirtilen hiyerarşik yapı savaş sonrasında oluşturulan uluslararası ekonomik düzenin başta ABD olmak üzere merkez ülkeleri tarafından yönlendirildiğini ortaya koymaktadır. ABD'ye göre düşük üretkenliğe sahip Avrupa ve Japonya'nın aradaki açığı kapatma ve üretkenliği artırma çabaları ve bu alanda önemli bir potansiyele sahip bulunmaları, ekonomik büyümenin ivme kazanmasını sağlamıştır. Nitekim bu ülkelerdeki ekonomik genişleme, donanım malları ve bröve ihracat eden ve daha sonra doğrudan yatırım yapan ABD sanayiine kaynak yaratmıştır. Bu bağlamda ABD'nin Avrupa ve Japonya'ya sermaye ihracat etmesinin yanısıra bu ülkelerde geniş bir pazar bulması, ABD ekonomisi üzerinde olumlu sonuçlar yaratmıştır. Bu dönemde Çok Uluslu Şirketlerin (ÇUŞ) önce sanayi daha sonra bankacılık sektörlerinde yerlerini almaya başlamalarıyla birlikte ekonomik büyümede uluslararası boyutun payı artmaya başlamıştır. Özünde uluslararası yatırım ve sermaye ihracatı, sermayenin uluslararasılaşması sürecinde para-sermayenin değerlendirilmesindeki bu yeni boyutu yansıtmaktadır. ABD hegemonyası ÇUŞ'larm etkinlik kazanmasıyla pekişmiştir. ÇUŞ'lar sermaye kökeni belirsiz şirketler değildir; bunlar esas olarak ulusal tekeller/oligopolardır. Bu şirketler faaliyetlerini belirli bölgelerde yoğunlaştırarak ve yayarak yeni bir uluslararası işbölümünün oluşturulmasında önemli bir rol oynamaya başlamışlardır, elektronik ve aeronotik sanayilerinin ve hizmetlerinin gelişmesi ÇUŞ'larm yayılmasını kolaylaştırmıştır. Bu dönemde hızla oluşturulan işbölümünde teknoloji yoğun üretim ABD başta olmak üzere önde gelen birkaç merkez ülkesinde toplanırken, sıradanlaşarak kütleli olma niteliği kazanan ürünler ikincil konumdaki gelişmiş ülkelerde, basit üretim süreci gerektiren ürünler de çevre ülkelerinde üretilmeye başlanmıştır. Örneğin elli yılların başlarında transistör üretimi, dönemi itibarıyla yeni teknoloji, gerektirdiği ölçüde ABD'de odaklanmıştır. Altmışlı yılların başlarında üretim Avrupa ve Japonya'ya kaymıştır. Yetmişli yıllar ile birlikte düşük ücretlerin uygulandığı Hong Kong, Tayvan, Singapur çekim merkezleri olmuştur. Benzer eğilim daha sonraları bilgisayar üretiminde ortaya çıkmıştır. Bu eğilim dünya ekonomisinin yapılandırılmasında ve şekillendirilmesinde sermaye birikiminin odaklandığı merkez ülkelerinin, bunlar arasında da başta ABD olmak üzere önde gelen diğer sanayileşmiş ülkelerin büyük ölçüde belirleyici olduğunu işaret etmektedir. Bu bağlamda AGÜ'lerde sanayileşmenin hızlanması, merkez ülkelerinde rantabilitesi düşmüş sanayi kollarının çevre ülkelere aktarımı şeklinde gerçekleşmiştir. Bu bağlamda çevre ülkelerinde burjuvazinin güçlenmesi, merkez ülkelere bağımlılık ilişkileri çerçevesinde emperyalizmin stratejik çıkarlarına uygun olarak gerçekleşmiştir. Bu noktada ulus devletinin işlevi nedir? Kuşkusuz bu sorunun yanıtı karmaşık ilişkiler ağının çözülmesi ile verilebilir.. Bu doğrultuda ilk saptamamız devletin gerek korumacı, gerekse serbest mübadeleci politikalar uygulayarak uluslararası norm sistemini iç burjuvazinin çıkarlarına uyarlaması olacaktır (Palloix, 1975). Dünya ekonomisini şekillendiren ülkeler uluslararası normların saptanmasında belirleyici oldukları ölçüde iç burjuvazinin çıkarlarını ön plana almaktadır. Oysa ki, AGÜ'lerde iç burjuvazinin çıkarları, merkez ülkelere uyumlu olmak zorunda kaldığı gibi, ülke içinde de bu kesimler lehine bir kaynak ve gelir dağılımı gerçekleştirilmektedir. Devlet ulusal üretim aygıtının uluslararası piyasaya göre biçimlenmesi veya uyumlu hale getirilmesini hedeflemektedir. Bu bağlamda rantabl olmayan üretim kolları ve birimlerinin tasfiyesi kaçınılmaz görünmekle birlikte, küreselleşme dalgasının bugünkü boyutları ortaya çıkmadığı için, bazı direnç noktaları oluşmuş ve AGÜ'lerde devlet politikası olarak kalkınma hedefleri terk edilmemekle birlikte, merkez ekonomilerine bağımlılık pekiştirilmiştir. Özellikle ithal ikamesine dayalı sanayileşmeyi benimseyen AGÜ'lerde ara ve sermaye malları açısından dışa bağımlılık ayırtkan bir özellik olarak belirmesine ve yetmişli yıllardaki derin ekonomik-finansal kriz ile birlikte bu modelin tasfiyesini sağlayacak bir dinamizm yaratılmış olmasına rağmen, bazı ülkelerde ihmal edilemeyecek bir sermaye birikiminin sağlandığını belirtmek gerekiyor. Altmışlı yıllar ile birlikte söz konusu birikim

modelinin giderek yaygınlaşması ve yerleşmesi özünde bir çok etkenin bir araya gelmesinin sonucudur. Başlıca etkenleri aşağıdaki gibi gruplandırmak olanaklıdır:

-Eski devletlerin yanısıra bağımsızlıklarını yeni elde eden eski sömürgelerin planlı kalkınma stratejisini kabul ederek uygulamaya geçmeleri.

-AGÜ'lerin bir bölümünde sınıf mücadelesinin şiddetlenmesi (Vietnam, Latin Amerika) karşısında, bu ülkelerdeki burjuvazinin özellikle ABD büyük sermayesi ve siyasi yönetimi tarafından emekçi istemlerinin sıkı denetim altına alınması.

-SSCB'nin etki alanını genişletme çabası doğrultusunda AGÜ'lere önerdiği ikili ekonomik işbirliği çerçevesinde sunduğu cazip yatırım olanakları ve teknik desteğin birçok ülke tarafından değerlendirilmesi.

-Gelişmiş ülkeler arasındaki rekabetin şiddetlenmesi, bu bağlamda Avrupa ve Japon kökenli ÇUŞ'ların sahneye çıkması sonucunda AGÜ'lerin yeni bir çekim alanı oluşturmalarıdır.

Yukarıda belirtilen etkenler merkez ekonomilerine bağımlılığın ana çerçeveyi çizdiği uluslararası bir ekonomik ortamda, merkezkaç etkenlerin de ihmal edilemeyecek öneme sahip olduğunu işaret etmektedir. Bu karşıt etmenlerin/güçlerin planlı bir ekonomi deneyimine angaje olunmasında oynadığı rol yadsınamaz. Bu bağlamda AGÜ'lerde devletin ekonomiye müdahalesi, kamu işletmeciliğinin gelişmesi ve yaygınlaşması merkezkaç güçler ile merkez odaklı karşılıklı etkileşimi sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda merkezin AGÜ'lerde uygulanan politikaları denetlemesi ve yön vermesinde hiç kuşkusuz IMF ve Dünya Bankası benzeri kuruluşların etkin biçimde kullanılması söz konusu olmuştur. Merkeze bağımlı olmakla birlikte bir kısmı kaçış noktaları bulmaya çalışan, bir kısmı ciddi ekonomik-finansal darboğazlar ile karşılaşan ekonomilerin yeni bir kalıba sokulması, disipline edilmesi gerekliliği yetmişli yıllarda kapitalist sistemin yaşadığı derin ekonomik-finansal kriz sonrasında olanaklı kılınmıştır. Kapitalizmde kriz, bazı "hastalıklı" yapıların tasfiyesi ve yeni bir yapılanma için kaçınılmaz olduğu ölçüde sistemin temizlenmesi ve yeniden inşası için kaçınılmaz olmaktadır. Nitekim yetmişli yılların küllerinden seksenli yılların başlarında neo-liberal damgalı yeni bir anlayış doğmuş, bu dönemin sonları ve yeni on yıllık dönemin başlarında başta SSCB olmak üzere sosyalist sistemin Avrupa'da çözülmesi ile birlikte yeni model tam anlamıyla somutlaşmıştır. Neo-liberal uygulamaların yaygınlaşması küreselleşmenin en yalın ve kısa betimlemesi olarak kabul edilebilir. Bir başka deyişle büyük sermayenin mutlak düzeninin oluşturulması, bu bağlamda neo-liberal sağ politikalar demetinin etkin ve yaygın olarak uluslar arası platformda uygulanması söz konusudur. Bu süreç gerek sanayileşmiş ülkelerde, gerekse AGÜ'lerde radikal iktisadi, finansal ve sosyal dönüşümlere yol açmakta, kamu işletmeciliği ve devlet düzenleyiciliği de fazlasıyla payım almaktadır.

3. KÜRESEİLEŞMENİN ANLAM VE KAMU İŞLETMELERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Küresel (global) terimi seksenli yılların başlarında Harvard, Columbia, Stanford gibi seçkin ABD üniversitelerinin işletme yönetimi okullarında (business management school) kullanılmaya başlanmıştır; bu okullarda sürdürülen pazarlama araştırmaları ile akademisyenlerin yayımladıkları makalelerde kullanılmıştır (Ohmae (1985, 1990), Porter (1986), vd.). Bu terim özellikle anglo-sakson kökenli iktisat ve finans alanlarındaki yayınlar ile yaygınlaştırılmış ve kısa sürede neo-liberal söylemde yer bulmuştur, işletme yönetimi açısından büyük sermaye gruplarına verilen mesaj şöyle özetlenebilir: "serbestleşme ve deregülasyon sayesinde özellikle yüksek kar sağlayabileceğiniz yörelere yönelmenizi engelleyen faktörler tasfiye edilmektedir. Bilgisayar teknolojisi ve uydu kullanımı, hızlı iletişim ve kontrol olanakları sağlamaktadır; yeniden organize olunuz ve uluslararası

stratejilerinizi yeniden belirleyiniz". Diğer yandan Japon kökenli büyük sınıai gruplar küreselleşmeye sahip çıkarak, ABD ve Avrupalı sanayiciler ve politikacılara çağında bulunarak, ticaret kotaları ve sanayi politikaları konularındaki anlaşmazlıkları çözenin ve ortak çıkarların bilincine vararak işbirliği yapmanın gerekliliğini vurgulamışlardır. Bu anlayıştan kaynaklanan globalizm ve/veya tekno-globalizm konusundaki yayınlar, dünyayı sınırların kalktığı (borderless) bir mekan, büyük firmaları da milliyetsiz (stateless) olarak tanımlamaktadır. Bundan somut olarak finansal sermaye başta olmak üzere ticaret ve sanayii sermayesinin kısıtlamaya tabi olmaksızın dünya çapında egemen olduğu, ÇUŞ ile ulusötesi finansal kurumların dünya ekonomisini yeniden şekillendirdiği bir süreç anlaşılmalıdır. Küreselleşme Fukuyama'nın kapitalizmden başka hiçbir seçeneğin kalmadığı ima eden "tarihin sonu"nun geldiğine ilişkin yargısının somuta indirgemesidir. Ancak kapitalizmin kaçınılmaz bir aşaması olarak ortaya çıkan küresel düzen, kayıtsız şartsız büyük sermaye egemenliğini ve tahakkümünü uluslararası platformda tesis etmeye yöneldiği ölçüde, Falk'ın sermaye güdümlü güçlere veya "serbest" piyasa düzenine dayalı "tepeden küreselleşme" tanımı ile özdeşleşmekte, aynı yazarın, Marshall Mac Luhan'ın "evrensel köy" (universal village) kavramını çağrıştıran "insan güdümlü" veya "aşağıdan küreselleşme" eğiliminin tam karşısında yer almaktadır (Faik, 2001).

3.1. Küreselleşme Doğrultusunda Hızlı Adımlar

Küreselleşme olarak ifade edilen neo-liberal politikalar veya büyük sermayenin enternasyonalizminin spesifik olarak kamu ekonomisi, bu bağlamda kamu işletmeciliği üzerindeki etkilerinin ortaya konulması, küreselleşmenin ayırtkan özelliklerinden, kullandığı politika araçlarından ve genel etkileri ile hedeflerinden kopuk değildir. Ancak burada önemli gördüğümüz iki saptama yapmak isteriz. Birincisi gerek sanayileşmiş ülkelerde, gerekse AGÜ'lerde sosyal devletin ve/veya refah devletinin hedef seçilmesine bağlı olarak kamu ekonomisinin, kamu kesiminin ve kamu işletmelerinin genelde tasfiye edilmesi söz konusudur. Bir başka deyişle kamu işletmelerinin ve faaliyette buldukları sektörlerin ve kamusal hizmet alanının uluslararası platformda özelleştirmeye, ticarileştirmeye, deregülasyona ve serbestleşmeye konu olmaları söz konusudur. Ancak ilgili sektörleri egemenliği altına alan sermayenin "kökeni" ve merkez ülkelerinin uyguladıkları politikalar dikkate alınınca, küreselleşme sürecinin ülkeler veya ekonomiler arasında ciddi farklılıklar veya eşitsizliklere yol açtığı gözlenmektedir. Bu belirleme bizi ikinci saptamaya yönlendirmektedir; küreselleşme sürecinin arkasındaki başta ABD olmak üzere önde gelen merkez ülkelerinin ve yeni ülke (devlet) birliğinin (AB) karşısında bağımsızlıklarını giderek hızlı biçimde kaybeden AGÜ'lerin ulusal kalkınma hedeflerini belirleme ve gerekli politika araçlarını kullanma olanaklarını yitirmeleri, siyasal iktidarların bu yönde irade beyan edememeleridir. Bu sonuncu saptama kamu işletmeciliğinin geleceği ve daha geniş kapsamlı olmak üzere ulus devletinin yaşama şansı ve olanağı ile yalandan bağlantılıdır. Dolayısıyla küreselleşme karşısında tüm ülke ekonomilerinin aynı düzeyde etkilendiğini ileri sürmek olanaklı değildir. Her ne kadar kamu ekonomisinin tüm ülkelerde tahrip edilmesi söz konusu olsa da, ülkeler arasında gelişmişlik yönündeki büyük farklılıklar bulunması, gelir bölüşümündeki uçurumların AGÜ'lerde çok derin olması, kaynak yaratma olanaklarının AGÜ'lerde kısıtlılığı nedeniyle kamu ekonomisi ve/veya kesimi, bu bağlamda kamu işletmeciliği ile kamu yararına sahip hizmet üretiminin aldığı/alacağı darbenin AGÜ'lerin ekonomik ve sosyal yapısı üzerinde ağır sonuçlar doğuracağı belirtmek yerinde olacaktır. En yoksul AGÜ'ler bir tarafa, yeni sanayileşen grubunda yer alan ülkelerde, bir önceki dönemin mirası olan dolaylı minimalist sosyal devlet uygulamasının bile tasfiye sürecine sokulması ortaya çıkacak yeni boyutu göstermektedir.

Fordist sermaye birikimi modeli ve teknelci regülasyon ile ayırtkanlaşan rejimin karşılaştığı tıkanıklık neo-liberal düşüncenin güçlenmesine ve neo-liberal damgalı iktisat politikalarının geniş uygulama alan bulmasına yol açmıştır. Ulusal planda (ABD, İngiltere) başlayan uygulamalar, uluslararası boyuta taşındığı ölçüde yeni küresel düzenin yapı taşları hızla döşenmeye başlanmıştır. Bu bağlamda bazı sorular sormak ve yanıtlamak yararlı olacaktır. Neden kamu ekonomisinin hızla daraltılması ön planda tutulmaktadır? Bu bağlamda neden kamu işletmeciliğinden hızla vazgeçilmektedir? Seksenli yıllara kadar mevcut uluslararası işbölümü çerçevesinde ülke ekonomileri temelinde çalıştırılan ekonomik mekanizmalarda neden radikal değişiklikler yapılmaktadır? Bu soruların birbirleri ile eklemlenen yanıtları küreselleşmenin nedenlerini ve boyutlarını ortaya koyacaktır.

- Fordizmin krizi, sosyal devlet veya refah devletinin ve görece olarak sosyal dengeye dayalı endüstriyel rejimin büyük sermayeye sağlamış olduğu üstünlük yetmişli yıllar ile birlikte ciddi biçimde erozyona uğramaya başlamış, sosyal güçler arasındaki dengeyi sağlamaya ve sürdürmeye çalışan refah devleti sermayenin rantabilitesi yönünden elverişli bir rejim olmaktan çıkmıştır. Bu bağlamda büyük veya teknelci sermayenin gerekli değerlemeyi yapabilmesi için ekonomideki tüm sektörlerle ve/veya faaliyet alanlarına doğrudan girmesi, devletin aracılığı ile dolaylı bir değerlemeyi kabul etmemesi söz konusudur. Büyük özel sermaye kamu işletmelerinin etkinliğine son vererek doğrudan kaynaklara el koymaya yönelmiştir. Bunun anlamı kamu kesiminin bir bütün olarak tasfiye sürecine sokulması, kamusal alanın dış güvenlik, asayiş, adalet, diplomasi gibi alanlar ile sınırlandırılmaya çalışılması söz konusudur. Bu alanlarda devlet gücünü korumayı sürdürürken sermayenin değerlemesine de doğrudan ve dolaylı katkıda bulunacaktır.

-Henüz altmışlı yılların sonlarında uluslararası para sisteminde başgösteren kriz, kapitalist sistemde yaygınlaşan "68 başkaldırısının ardından, yetmişlerin ortasına ulaşmadan patlak veren ve yetmişli yıllar boyunca süren kriz sürecinde uygulamaya konulan kriz karşıtı keynesgil politikalar başarılı olamamıştır. 1929 krizi sonrasında uygulamaya konulan devlet müdahalesine dayalı geleneksel keynesgil politikaların yeni kriz karşısında sonuç vermeyişi neo-liberal reçetelerin gündeme getirilmesinde önemli bir faktör olarak dikkate alınmalıdır.

-Kriz sürecinde, petrol fiyatlarındaki hızlı tırmanma sonucunda petrol-dolar miktarındaki önemli artış, eurodolar piyasasının çalışmasıyla birlikte eurodolar hacmindeki hızlı genişleme, ABD para piyasası ile Avrupa para piyasası arasında kurulan arbitraj mekanizmasının etkinliği gibi faktörler uluslararası likidite miktarının artmasına yol açmıştır. Böylece uluslararası platformda likidite eksikliğinden likidite bolluğuna geçilmiş ve küreselleşmenin önemli göstergeleri olan para sermaye ile finansal sermayedeki patlamanın tohumları serpilmiştir.

-Yetmişli yılların sonunda Margaret Thatcher'in İngiltere'de, seksenlerin hemen başında Ronald Reagan'ın ABD'de eşanlı olarak iktidara gelmeleriyle birlikte katı neo-liberal politikalar uygulamaya konulmuştur, ilgili ekonomilerde "serbest" piyasa temelinde büyük sermaye yararına düzenlemeler yapılırken, aynı zamanda ABD'nin önderliğinde yeni bir dünya düzeninin kurulması doğrultusunda hızlı adımlar atılmaya başlanmıştır.

- 1982'de önce Meksika'da patlak veren ve hızla diğer ağır borçlu olan büyük ölçekli Latin Amerika ülkelerine (Brezilya, Arjantin) yayılan dış borç krizi, uluslararası boyutlar kazanan keynesgil politikardan vazgeçilmesini ve hızla neo-liberal temele dayalı bir düzenleme yapılmasını gerekli kılmıştır. Bu düzenlemenin baş aktörü, ABD desteğine sahip olan IMF'dir. İkiz kardeş konumundaki Dünya Bankası bu tarihten itibaren giderek IMF ile yakın işbirliğine gitmeye başlamış ve neo-liberal ilkelere dayalı bir kredi verme politikasını benimsemiştir. IMF salt kısa vadeli istikrar programlarını değil, bu programların tamamlayıcısı olan ve AGÜ'leri oluşturulmakta olan yeni küresel düzene uymalarını sağlayıcı nitelikteki neo-liberal ilkelere dayalı orta ve uzun vadeli yapısal uyarlanma (structural adjustment) programlarını birbiri ardına açmaya başlamıştır.

- Başta ABD ve İngiltere'de olmak üzere bir kısım merkez ülkelerinde yapılan neo-liberal veya küreselci düzenlemelerin uluslararası platforma taşınması, küreselleşen sermayenin AGÜ'ler üzerindeki baskısını giderek artırmasına yol açmıştır. Bu bağlamda vurgulanması gerekli önemli husus küreselleşme ile birlikte yapısal bağımlılığın daha da pekiştirilmesidir.

-Neo-liberalizmin veya küreselleşmenin araçları veya altın anahtarları seksenli yıllar ile birlikte ortaya somut olarak konulmuştur. Söz konusu araçlar arasında deregülasyon, serbestleşme, ticarileştirme ve özelleştirme ön plana çıkmaktadır. Deregülasyon, yani devletin kural kuyuculuğunun gevşetilmesi ve/veya salt "serbest" piyasa güdümlü kararlar alması; ticarete, finansal alanda ve dış doğrudan yatırımlarda olabildiğince serbestliğin sağlanması yoluyla mal ve hizmetlerin yanısıra finansal sermayenin kısıtlamalara tabi olmaksızın uluslararası planda akışkanlığının sağlanması; ticarileştirme ile kamu hizmet alanında "kamu yaran" ilkesinin ortadan kaldırılması; özelleştirme uygulamalarıyla kamusal alanın tasfiyesi hedeflenmektedir. Deregülasyon, serbestleştirme, ticarileştirme ve özelleştirme farklı kavramlar ve araçlar olmasına karşın, zincirin halkaları gibi birbirleriyle bağlantılıdır. Küreselleşme ile kurulması hedeflenen Yeni Dünya Düzeni'nde ulus devletin etkisizleştirilmesi, bu bağlamda kamu yönetiminin güçsüz kılınması yoluyla büyük sermayenin tüm ekonomide ve karar mekanizmalarında egemen kılınması söz konusudur. Özelleştirme kamu mülkiyetinin tasfiyesini sağlarken ticarileştirmeyi tamamlamakta, deregülasyon devletin kural koymadaki başatlığını ortadan kaldırmakta, serbestleşme ise özelleştirmeye konu olan alanlarda bir yönüyle yabancı sermayenin egemen olmasını sağlayarak gayri millileştirmeyi olanaklı kılmaktadır.

-Avrupa'da sosyalist sistemin çözülmesi, özellikle de SSCB'nin dağılarak, ortaya çıkan yeni devletlerin kapitalist sisteme entegre olma sürecine girmeleri, seksenlerin sonu veya doksanların başlarından itibaren büyük sermaye açısından gerek ekonomik-finansal darboğazların üstesinden gelme, gerekse yapılan düzenlemelerin meşruiyetini güçlendirme açısından çok önemli yem olanaklar sağlamıştır. Nitekim doksanlı yıllar uluslararası planda küreselleşmenin hızla yeni boyutlar kazandığı ve küresel sermayenin yeni kazanımlar elde etmenin yanısıra, bu kazanımlarını kalıcı kılmak için yeni anlaşmalar ile kurumsallaştırdığı bir dönemi simgelemektedir.

3.2. Birinci Washington "Konsensüsü"nü'nün Güçlendirilmesi: Doludizgin Küreselleşme

Washington Konsensüsü (uzlaşması) terimi neo-liberal veya küreselci politikaların ileri sürdüğü ilkeleri veya düzenlemeleri temsil etmektedir. Bu terim J.Williamson tarafından Latin Amerika'nın yaşadığı sorunların veya iktisadi-finansal tıkanıklıkların aşılması için önerilen yapısal uyarlanma paketinde yer alan neo-liberal düzenlemeleri simgelemek üzere doksanlı yılların başında önerilmiş ve benimsenmiştir (Williamson, 1990 ve 1994). ABD yönetiminin, IMF ve Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) gibi kuruluşların, G-5 veya G-7'lerin, ÇUŞ'ların, çokuluslu (büyük) finansal kurumlar ve fon yöneticileri ile bankaların neo-liberal çözümler üzerinde uzlaşmaları nedeniyle Washington Konsensüsü terimi gündeme gelmiştir. Bir başka deyişle küreselleşmenin rehberi Washington Konsensüsü'nde yazılıdır. Neden mi? Çünkü bu konsensüsü oluşturan ilkeler ve/veya temel politikalar küreselleşmeye destek veren ve daha ileri aşamalara taşıyan anahtarlardır. Bu politikalar arasında mali disiplinin sağlanması, kamu harcamalarının yeniden yapılandırılması (kamu yatırımları ile ücret-maaş ödemelerinden kaynaklanan cari harcamalar ve sosyal-ekonomik sübvansiyonların radikal biçimde azaltılması, vergi reformu (sermaye gelirleri üzerindeki vergi yükünün hafifletilmesi), finansal serbestleşme, ticarete serbestleşme, rekabetçi döviz kurları, dış doğrudan yatırımlara açılım (kısaca MAI olarak bilinen Çok Taraflı Yatırım Anlaşması'nın yürürlüğe konulması yönünde düzenlemelerin gerekliliği), özelleştirme, deregülasyon, mülkiyet haklarının korunmasına ilişkin düzenlemeler yer

almaktadır. Bu politikaların tüm boyutları ile uygulanabilmesi için kurumsal-hukuksal değişiklikler kaçınılmaz gözükmiştir. Söz konusu kurumsal-hukuksal yapılanmaya eklenen yeni öğeler ile Güçlendirilmiş Washington Konsensüsü (GWK) oluşturulmuştur. Güçlendirilmeye katkıda bulunan yeni düzenlemeler demetinde hukuksal/siyasal reformlar, deregüle edilen piyasalarda regülasyonu sağlayacak kurumların oluşturulması, yolsuzluğun engellenmesi, emek piyasasında esnekliğin sağlanması, DTÖ anlaşmaları, finansal standartlar ve yönetmelikler, yoksulluğun azaltılması, sosyal güvenlik bütçesinde kısıntıya gidilerek finansal fazlaya ulaşılması yer almaktadır.

GWK ile birlikte ticarete, sermaye hareketlerinde ve dış yatırımlarda tam anlamıyla serbestliğe ulaşılması yönünde gerekli kurumsal-hukuksal çerçeve oluşturulmaya çalışılmaktadır. Özlü biçimde bu sürecin açıklanması ve/veya oluşturulan çerçevenin çizilmesi, kamu kesiminin ve kamu işletmelerinin konumu açısından aydınlatıcı olacaktır.

3.2.1. Finansal Serbestleşme

Küreselleşmenin en önemli göstergelerinin başında finansal serbestlik bulunmaktadır. Finansal serbestlik, finansal sermayenin hiçbir kısıtlamaya tabi olmaksızın ülkeler arasında ve sektörler arasında serbestçe hareket edebilmesidir. Bu hareketliliği belirleyen en temel etken kuşkusuz yüksek getiri olmaktadır. Seksenli yıllarda uluslararasılaşmada finansal sermayenin ön plana çıkmasının ardından, doksanlı yıllarda giderek artan sermaye fazlasının üretken sektörlerdeki tıkanıklıkların da etkisiyle spekülasyon alanlara kayarak yüksek getiri arayışına girdiği gözlenmektedir. Nitekim seksenli yılların başlarında veya doksanlı yılların başlarında sanayileşmiş ülkelerin yanısıra bir çok AGÜ'de finansal serbestlik sağlanmış (Türkiye'de 1989 tarihinde), böylelikle kar arayışı içinde olan çok büyük bir para kütesinin önündeki kısıtlamalar kaldırılmıştır. Böylece önemli bir bölümü "sıcak para" özelliğine sahip kısa vadeli sermaye hareketlerinde çok önemli bir hızlanma kaydedilmiştir. Seksenli yıllar ile birlikte finansal sermaye üretim, istihdam ve mal ticareti gibi reel sektör faaliyet alanlarından kopma süreci hızlanmıştır. Günümüzde yalnızca uluslararası döviz piyasalarında işlem gören spekülasyon niteliğindeki finansal sermaye akımlarının toplamı bir günde 1.8 trilyon dolara ulaşmaktadır. Üstelik bunun % 80'i, girdiği piyasayı bir hafta içinde terketmektedir. Dünya reel üretim ve ticaret sürecinden kopma, aynı zamanda döviz kurlarında istikrarsızlığa, ulusal finansal piyasalarda kırılmalığa ve finansal krizlere yol açmaktadır (Yeldan, 2002). Finansal kriz reel sektörü derinden etkilediği ölçüde kriz tüm ekonomiyi kapsamaktadır. Bu saptamayı son yıllarda yaşanan finansal krizler doğrulamaktadır. Örnek olarak Meksika (1994-95), Güneydoğu Asya (1997-98), Arjantin (2000-2001-...), Türkiye (Aralık 2000-Şubat 2001-...). Bu bağlamda Grieder, Meksika'nın yaşadığı finansal krizden hareket ederek AGÜ'lerin finansal serbestleşmeden nasıl olumsuz etkilendiklerini gerçekçi biçimde betimlemektedir: *"Meksika örneği göstermektedir ki,...gelişmekte olan ülkeler, küresel sermayenin canlılığına kendilerini kaptırdıklarında şeytan ile bir tur bahse girmektedirler. En yüksek getiriyi elde etmek için, küresel finansal sistemden etrafa likidite saçıldığında, (gelişmekte olan) ülke başdondurucu bir gelişmeyi ateşleyen dış kaynaklı «sıcak para»nın istilasına uğramakta, herhangi bir nedenle yabancı sermaye ülkeyi terk etmeye karar verince birden bire kredi arayışına girmektedirler"* (Strange, 1998) . Anımsamakta yarar var; seksenlerin başlarında patlak veren krizde çokuluslu bankalar en önemli taraf olarak oyunda yer alırken, doksanlı yıllarda sigorta ve emeklilik fonu yöneticileri ve diğer portföy yöneticileri ön plana çıkmışlardır. Finansal serbestleşmenin yeni küresel düzenin kurulmasında vazgeçilmezliği IMF, daha sonra açıklayacağımız üzere, özetle uluslararası sermaye akışkanlığının sağlanması için ulusal/yerel sağlıklı, saydam finansal yapıların oluşturulması üzerinde hassasiyetle durmaktadır.

3.2.2. Dış Doğrudan Yatırımlarda Serbestlik

Serbestliğin ikinci ayağını dış doğrudan yatırımlar oluşturmaktadır. Bu alandaki serbestlik, OECD bünyesinde büyük bir gizlilikle taslağı hazırlanan MAI'nin (Çok Taraflı Yatırım Anlaşması) amacı ve kapsamı üzerinde durmamızı gerektirmektedir. Bu anlaşma dönemin DTÖ (Dünya Ticaret Örgütü) Genel Direktörü'nün ifadesiyle "tek bir küresel ekonominin anayasası" m oluşturmaktadır. Böylesine iddialı bir savın ardında, tasarlanan yeni düzende "küresel bir tüzel kişilik veya bir dünya iktidarı"nın oluşturulmasında beliren boşluğu MAI ile doldurmak tasarımının bulunduğu ileri sürmek yerinde gözükmemektedir. MAI ile dış (yabancı) doğrudan yatırımlar ve ÇUŞTara, kuralları onlardan yana olan, sermayenin akışkanlığını artırırken, rizikoları en alt düzeye çeken bir çerçeve anlaşma yapılmak amaçlanmıştır." Anlaşmanın hedefleri ve gerekli görülen düzenlemeler kabaca aşağıdaki gibi sıralanabilir:

-Sermaye hareketlerine konulan veya konulabilecek tüm kısıtlamaların kaldırılması söz konusudur. Yatırım miktarı ve alanları, kar transferi tamamen serbest bırakılacaktır. Madencilik ve ulaşım gibi sektörlerde dahil olmak üzere tüm sektörler yabancı sermayeye kısıtlamasız açılacaktır.

-Yabancı yatırımcının ürettiği ürünün üretim yöntem veya biçimlerine ve pazarlamasına ilişkin tüm sınırlamalar kaldırılacaktır. Bu bağlamda yabancı yatırımcının ihracat yapma, işletmelerde teknik eleman da dahil olmak üzere yerel işgücü istihdamı ve işgücünü eğitmesi zorunlu tutulmayacaktır.

-Hükümetler saptanmış bulunan kalkınma stratejisi doğrultusunda yerel yatırımcıyı özendirerek, kısmen de olsa kayıracak uygulamalara gidemeyecektir.

-ÇUŞ'ların, ya da herhangi bir yabancı yatırımcının, yatırım yapılan ülkeleri, anlaşma hükümleri aleyhine hareket etmeleri durumunda dava etmek ve/veya tazminat talep edebilmelerini olanaklı kılacak uluslararası özel "yargı" düzenine (uluslararası tahkim) geçilecektir.

MAI kapsamında diğer ilkeler ve düzenlemeler de dikkate alındığında yabancı yatırımcının istediği zaman ve istediği coğrafyada ve sektörde yatırım yapacağı, istediği ürünü üreteceği, gerekli hammadde ve ara mallarını istediği pazarlardan sağlayacağı ve istediğine satacağı, sosyal, vergisel ve çevresel kısıtlara tabi olmayacağını hükme bağlandığı saptanmaktadır. Böylece öngörülen düzen yabancı sermayenin önündeki tüm sınırları tümüyle ortadan kaldırmaktadır. Uluslararası tahkimin koşul olarak ileri sürülmesi i,le birlikte yasama erkinim özelleştirilmesi, ticaret hukukunun idare hukukunun (kamu hukuku) önüne geçmesi söz konudur. Bir anlamda halkların kendi gelecekleri için karar verme yetkilerinin ellerinden alınması, büyük yabancı sermayeye, (yatırımcıların) halkların geleceğini belirleme hakkının resmen teslim edilmesi söz konusudur.

Nisan 1997'de önce ABD'de, daha sonra Kanada ve Avrupa'da "görücü"*ye çıkarılan MAI konusunda özellikle Fransız hükümetinin çekince koyarak bazı maddelerini reddetmesi karşısında MAI imzalanamamış. zamanla MAI karşıtı gösteriler yoğunluğunu giderek artırmış ve yaygınlaşmıştır. MAI, küreselleşmenin simgesi olarak algılandığı için yerel ve uluslararası MAI karşıtı gruplar oluşmuş ve eylemler sürekliliğini korumuştur. Bu noktada bir soru sormak gerekiyor; DTÖ'nün Seattle'da daha başlamadan dağılan meşhur Milenyum Doruğu fiyaskosu MAI'nin toprağa gömülmesine mi yol açmıştır? Yoksa sonra tekrar sofraya konulmak üzere rafa mı kaldırılmıştır? OECD'nin hazırladığı anlaşmaya DTÖ sahiplenmiş, daha kapsamlı olarak serbestleşme sürecine ilişkin müzakereleri başlatmıştır. Bu yeni süreç ticaretin serbestleştirilmesini de kapsadığı için ticaret ile ilgili düzenlemeler bağlamında aşağıda incelenecektir. Burada yabancı yatırımlara güvence vermesi açısından belirtilmesi

gerekli bir düzenleme veya kurum MIGA(Çok Taraflı Yatırımlar Garanti Şirketi) olacaktır. MIGA 12 Nisan 1988'de gelişmekte olan üye ülkelere doğrudan yabancı yatırım akışını hızlandırmak amacıyla, yabancı yatırımcıların yatırıma dönüştürdükleri sermayelerini (kar dahil) geri transferinde oluşacak riski ortadan kaldırmak için kurulmuştur. Millileştirme, devletleştirme (kamulaştırma), savaş ve politik istikrarsızlık gibi gayri ticari faktörler risk kapsamında yorumlanmaktadır. MIGA bir sigorta şirkettir, ancak risklere karşı sigortalanan ulusötesi yatırımlar olmasına karşın, sigorta bedelinin anlaşmaya taraf olan üye devletler, dolayısıyla halklar tarafından ödenmesi söz konusudur.

3.2.3. Ticarete Serbestleşme

Ticarete serbestleşme süreci yukarıda açıklanan iki alandaki serbestleşmeye göre çok erken başlatılmıştır. GATT (Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması) 1947'de 23 ülkenin onay vermesi sonucunda 1.1.1948 Tarihinde yürürlüğe girmiştir. Amaç gümrük duvarlarının indirilmesi ve dünya ticaretine yeni bir düzen getirilmesidir. Ticaretin serbestleştirilmesi sürecinde DTÖ'nün kurulmasıyla sonuçlanan Uruguay Round'a (müzakereler) kadar yedi round yapılmıştır, ilk yedi round sonunda binlerce mala uygulanan gümrük tarifeleri ortalama % 40'dan % 5'in altına çekilmiştir. En uzun ve kapsamlı müzakere süreci olan Uruguay Round 1986'da Punta Del Este'de başlatılmıştır. Müzakereler 1992'ye kadar genel kayıtsızlık içinde sürmüştür. Çok yüksek bazı gümrük tarifelerinin indirilmesi, hizmet sektörünün kapsama alınması ve fikri mülkiyet haklarının düzenlenmesi müzakerelerin gündemine dahil edilmiştir, ilk kez duyarlı iki sektör olan tanm ve audovisuele el atılmıştır. 14 Nisan 1994'te Marakeş'te Uruguay Nihai Belgesi imzalanmış ve DTÖ kurulmuştur. Söz konusu belge, DTÖ'nün kuruluşu ve faaliyetleri küreselleşme süreci açısından son derece önemlidir. Nitekim 1994'ten sonra tanm, telekomünikasyon, enformasyon teknolojisi ve finansal hizmetlerde serbest ticaretin sağlanması yönünde DTÖ önemli girişimlerde bulunmuş, yeni müzakere süreçlerini başlatmıştır. Seattle'da fiyaskoyla sonuçlanan Milenyum Doruğu'nda gündeme alınan 160 dolayında sektör ve faaliyet kolu arasında tarım, hizmetler ve fikri mülkiyet haklarında serbestlik ön planda bulunmaktaydı.

DTÖ'nün küreselleşmeyi hızlandırma ve yaygınlaştırmadaki rolü yaşamsaldır. Örgüt mal ve hizmet ticaretinde serbestleşmeyi sağlayacak düzenlemeler yapma ve denetleme misyonuna sahiptir. Örgüte üye ülkeler serbestleşmenin sağlanması doğrultusunda bir dizi anlaşmayı imzalamış bulunmaktadır. Bu anlaşmalar arasında GATT, GATS (Hizmet Ticareti Genel Anlaşması), TRIPS (Fikri Mülkiyet Haklarıyla Bağlantılı Ticaret Anlaşması), TRIMS (Ticaretle Bağlantılı Yatırım Tedbirleri Anlaşması) bulunmaktadır. Üstlenmiş olduğu misyon dikkate alındığında DTÖ'nün, IMF ve Dünya Bankası ile birlikte "uluslarüstü kurum" görüntüsü altında bir bütün olarak küresel sermayenin önündeki engelleri kaldırmaya, kapitalizmin ulaştığı aşamada ortaya çıkan sorunları çözmeye ve yeni dünya düzenini kurmaya çalışan büyük sermayenin sözcüsü ve uygulayıcısı bir kurum olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu olguyu somut olarak saptayabilmek için GATS müzakerelerinin anlamı ve kapsamını ele almak yeterli olacaktır. Öncelikle belirtelim: GATS, sonuncu GATT roundunda (Uruguay Roundu: 1986-1994) GATT'a dahil edilmiş, GATS'ın standartlarının oluşturulması benimsenmiş, DTÖ'nün kurulması ile birlikte müzakereleri sürdürmeyi bu kurum üstlenmiş, ve bu alanda yapılan çalışmaların 2002 yılı sonunda tamamlanması kararlaştırılmıştır.

GATS "kamu hizmeti"nin üretilip sunulduğu alanları da kapsamak üzere tüm hizmet sektörü ve ilgili tüm üretim ve yatırım sektörlerinin piyasa ekonomisi ve serbest ticaret kurallarına açılmasını hedeflemektedir. Kapsama alınan hizmet kategorileri veya alanları aşağıda yer almaktadır:

- Para ve sermaye piyasaları ile ilgili hizmetler.
- Telekomünikasyon, internet, görsel ve işitsel iletişim hizmetleri.
- Belediyelerin üretip sunduğu ve belediyelerin bağlantılı olduğu hizmetler (tüm çevresel hizmetler kapsam içindedir).
- Tüm ulaşım hizmetleri.
- İnşaat ve bağlantılı mühendislik hizmetleri.
- Eğitim ve eğitim araç ve gereçleri üreten alt-sektörler.
- Kültürel ve sportif faaliyetler ile ilgili hizmet üreten sektörler.
- Enerji, kullanma suyu, atık su, kanalizasyon.
- Turizm, seyahat ve ilgili alt-sektör hizmetleri.
- Sağlık, hastane ve sosyal güvenlik.
- Güvenlik hizmetleri.
- Diğer hizmet alanları.

Yukarıdaki sınıflandırmada yer alan hizmet grupları kamu hizmeti alanının ticarileştirilme sürecine hızla sokulmasının öngörüldüğünü, böylece merkezi yönetimin yanısıra yerel yönetimlerin (belediyeler, vd.) ürettiği ve/veya sunduğu kamu hizmetlerinin veya kamu yararına sahip hizmetlerin bütünüyle tasfiye sürecine sokulmaya çalışıldığını işaret etmektedir. GATS'ın hiçbir hizmet alanını dışlamadığı da gözlenmektedir. Önemli bir nokta da GATS'ın bir yönüyle MAI düzenlemesiyle örtüşmesi veya MAI'yi tamamlamasıdır. Şöyle ki, GATS serbest ticarete konu olan sektörler ve bağlantılı alt-sektörler veya faaliyet kollarında üretilen malları da kapsamına almaktadır. TRIMS, GATS'ı tamamladığı ölçüde MAI'nin hedeflerine büyük ölçüde ulaşılacağı görülecektir. Örneğin sağlık hizmetleri piyasaya açılırken sağlığa ilişkin tüm alanların (hastane yönetimi, temizlik, muhasebe, hemşirelik hizmetleri, vd.) özel kesime ihale edilmesi yeterli gözükmekte, bu birimlerin kullandığı malları üreten alt-sektörlerin de özel kesime açılması kural haline getirilmektedir. Daha önce MAI'yi "küreselleşmenin anayasası" olarak değerlendiren DTÖ Genel Direktörü Ruggerio'nun, kapsamını göz önüne alarak, GATS Anlaşması'na getirdiği yorum anlam yüküdür: "Korkarım şu anda ne hükümetler neyin altına imza attıklarının, ne de şirketler neler kazandıklarının farkında değiller". DTÖ'nün ticaretin serbestleştirilmesi yönünde yasama, yürütme ve yargı yetkilerine sahip olduğu saptanmaktadır. Yasama organı konumundadır çünkü serbestleşme doğrultusunda normlar, prosedürler ve direktifler DTÖ'nün güdümünde somutlaştırılmaktadır. Yürütme yetkisi örgütün söz konusu normlar ve direktiflere üye ülkelerin ne derece uyup uyulmadığını denetlemesinden kaynaklanmaktadır. Yargı yetkisine örgüt kendine bağlı Tahkim Kurulları aracılığı ile sahiptir. Anlaşmazlık durumunda söz konusu kurullar nihai çözümü getirmektedir.

3.2.4. Özelleştirme ve Deregülasyon

Özelleştirme ve deregülasyon (kuralsızlaştırma veya devletin kural koyuculuktan vazgeçerek, görevini piyasaya devretmesi), birbirlerinden farklı kavramlar/araçlar olmasına karşın, aralarında bir çelişki olmayıp birbirlerini tamamlamaktadır. Küresel ekonomiye ulaşmada kamu mülkiyeti ve kamu kesimi ile kamu düzenleyiciliği önemli engeller olarak kabul edildiği için, özelleştirme ve deregülasyon vazgeçilmez hedefler/araçlar olarak benimsenmiştir. Özelleştirmeyi kaçınılmaz göstermek için öncelikle kamu işletmelerini "meşruluk"tan "gayri meşruluğa" sürükleyecek bir dizi gerekçe ileri sürülmüş, ardından kamu hizmeti alan da özelleştirmenin hedefi haline getirilmiştir (Sönmez, 1991; 1992; 1993a; 1997; 2001a; 2001b). Gerekçeleri aşağıdaki gibi gruplandırmak olanaklıdır:

- Kamu işletmeleri verimsiz, özel işletmeler verimli çalışmaktadır.

-Özel işletmeler katı bütçe kısıtlaması (hard budget constraint) altında çalışırken, kamu işletmeleri yumuşak veya esnek bütçe kısıtlamasına (soft budget constraint) tabi oldukları için piyasa göstergelerini dikkate almamakta ve zarar etmektedirler.

- Özelleştirme sonrasında verimli çalışmaya başlayan işletmeler, makro düzeyde genel verimliliğin artmasına yol açacak ve iktisadi performans yükselecektir.

- Kamu tekellerinin ortadan kalkması sonucunda, ekonomide rekabet ortamı doğacak, böylece piyasa fiyatlarının yönlendirdiği optimum kaynak tahsisi gerçekleşecektir.

- Kamu tekellerinin uyguladıkları vergi-fiyat sisteminin tüketiciler üzerinde yarattığı mali sömürü özelleştirme ile son bulacak, rekabet koşullarında oluşan piyasa fiyatları tüketicilerin lehine olacaktır.

-Özelleştirme ile devlet, kamu işletmelerinde ortaya çıkan finansman açığını kapatmak için bütçeden yaptığı transfer ödemelerinde tasarrufa gidecek, elde kalan kaynaklar sosyal refah harcamalarında kullanılacaktır. Diğer taraftan açığın kapatılması yönünde ortaya çıkan kamu harcamalarındaki artışın finansmanı için yapılan kamu borçlanması azaltılacağından, crowding-out zayıflayacak, böylelikle özel kesim yeterli finansman olanaklarına kavuşacaktır.

- Özelleştirmeden sağlanan gelirler kamu açıklarının kapatılmasında kullanılacaktır.

- Özelleştirmede yol alındıkça sermaye piyasası gelişecek, sermaye tabana yayılacağı için gelir bölüşümündeki eşitsizlik azalacaktır. Hisse senedi sahibi olan küçük tasarruf sahipleri ve/veya işletme çalışanları işletmelerin verimli çalışması yönünde gerekli denetimi yapabilecektir. Böylece özelleştirme sistemin bir "halk kapitalizmine dönüşmesini" sağlayacaktır. Bu sistemde halkın -sermayede pay sahiplerinin- karar mekanizmasına katılımı sayesinde demokratik mekanizmalar daha sağlıklı işleyecektir.

- Kamu işletmeleri açıklarının finansmanı nedeniyle ortaya çıkan enflasyonist baskı özelleştirme sonrasında kırılacaktır.

- Kamu işletmelerinin yönetimine yapılan siyasal müdahale özelleştirme sonrasında ortadan kalkacak, işletmeler özerk bir yönetim yapısına kavuşacaktır.

Yukarıda sıralanmış olan gerekçelerin verdiği mesajlar ve/veya ortaya çıkardığı değer yargılarını birkaç grupta toplamak olanaklıdır:

- Devlet verimli ve karlı işletmecilik yapamaz.

-Piyasa fiyatları etkin kaynak tahsisini gerçekleştirdiği için ekonominin planlanmasına ihtiyaç yoktur.

-Nihai hedef piyasa mekanizmasının tam olarak çalıştığı "serbest" piyasa ekonomisine ulaşmak olduğu için özelleştirme gereklidir.

- Kamu işletmelerinin özelleştirilmesi ve tasfiyesi mikro ve makro platformlarda ekonomideki sorunları çözmek ve finansal darboğazları aşmak için kaçılmaz gözükmektedir.

-Yeni ekonomik düzende kamu işletmelerine yer yoktur. •

Karru girişimciliği aleyhinde, özelleştirme lehindeki gerekçeler ve çıkarılan sonuçlar önyargılıdır, deterministtir ve normatiftir.

- Önyargılara dayanmaktadır çünkü kamu işletmeleri sisteminin toptan olumsuzluklar sergilediği varsayılmaktadır.

-Deterministtir çünkü özelleştirmenin tüm iktisadi, finansal, yönetsel sorunları çözeceği varsayılmaktadır.

-Normatiftir çünkü başvuru teorik serbest piyasa ekonomisi veri normları bütününden oluşmaktadır. Piyasaların serbestliği tartışma konusu yapılmamakta, tekeli veya oligopolcü yapılar gözardı edilerek, gerçekleşmesi olanaksız bir serbest düzen içerisinde, piyasa fiyatlarının kaynak tahsisini optimuma ulaştıracağı ileri sürülmektedir. Bu bağlamda kavramlar çarpıtılarak verimlilik ile karlılığın eş anlamlı olarak kullanıldığı, borsaya, bu kurumun sahip olmadığı işlevlerin verildiği, işletme yönetiminde özerkliğin özelleştirme ile özdeşleştirildiği gözlenmektedir. Özelleştirmenin koşulsuz savunuculuğunu üstlenen

teorisyenler, uygulayıcılar ve politikacılar demokrasi kavramının özünü boşaltma başarısını da gösterebilmektedirler. Kamu işletmeciliğini tasfiyesinde çerçeveyi oluşturan, özelleştirmeyi destekleyen gerekçelerin teorik olarak inandırıcılığı yoktur ve uygulama açısından da kanıtlanmamıştır. Tüm bu gerekçelerin yerini alacak bir tek gerekçeyi telaffuz etmek gerekiyor: Büyük sermayenin egemen olduğu küresel düzende kamu mülkiyetinin hızla tasfiye edilmesi gerekli görülmektedir. Kamu mülkiyeti ve kamu işletmeleri toplumsal mülkiyete geçişi kolaylaştırıcı öğeler olmanın yanısıra büyük sermayenin dolaylı yoldan değil doğrudan kaynaklara el koyma hedefi ve ihtirası özelleştirmeyi gündemin on sıralarına yerleştirmiştir. Bu bağlamda yalnızca sanayi, ticaret, madencilik ve bankacılık (finans)sektörlerinde faaliyette bulunan kamu işletmelerinin değil, giderek kamu hizmet alanının özelleştirmenin kapsamına alınması yukandaki yargımızı doğrulamaktadır. Hedef sosyal hizmetlerin, kamu hizmetlerinin, kamu yaralına sahip hizmetlerin ticarileştirilmesi ve özelleştirilmesidir. Yeni Dünya Düzeni'nde sosyal boyutun, kazanımların hızla tasfiye sürecine sokulduğu, bu bağlamda sosyal haklara sahip, kamu hizmetlerinden yararlanan yurttaş yerine "piyasa bireyi" veya "müşteri" anlayışının yerleştirilmeye çalışıldığı somut olarak ortaya çıkmaktadır.

Kamu hizmetlerinin, piyasa mantığı gereği ticarileştirilmesine paralel olarak özelleştirilmesi sonucunda dolaylı ve dolaysız olarak hizmetler fiyatlandırılmakta veya kamu fiyatı yerine "piyasa" fiyatı üzerinden hizmet satın alınmaktadır. Eğitimden sağlığa, sosyal güvenlikle ulaştırmaya, elektrik üretimi ve dağıtımından telekomünikasyona uzanan geniş bir kamusal hizmet alanında yaygınlaştırılmaya çalışılan ticarileştirme ve özelleştirme uygulamaları böylece kamu yararı ve kamu hizmeti kavramlarını unutturmayı ve/veya yozlaştırmayı hedeflemektedir.

Anımsayalım; Türkiye'de KİT'lerde ilk özelleştirme işlemleri başlatılırken bazı "ilginç" gerekçeler ileri sürülüyordu. Bunlar arasında verimsiz ve zarar eden KİT'lerin satılacağı, böylece halkın bu tür işletmelerin finansmanına vergi ödeyerek katılmaktan kurtulacağı, sermayenin tabana yayılması sonucunda gelir dağılımının düzeleceği gibi... Gerek uygulamalar, gerekse sonuçlar egemen söylemin tam tersi sonuçlar alındığını açık seçik göstermektedir. Doksanlı yılların başlarında geliştirilen, şimdilerde de, çelişkili olarak gündeme getirilen söyleme göre "devlet asli faaliyet alanına dönmeli, sanayi sektöründen, bankacılıktan, ticaretten elini eteğini çekmeli, buna karşın eğitim ve sağlığa daha çok pay ayırmalıydı..."(!). Bu söylemle siyasal karar alıcılar ve uygulayıcılar kamuoyu desteğini almak istiyorlar ancak doğruyu söylemiyorlardı. Çünkü "serbest" piyasa ekonomisi olduğu söylenen ancak her düzeyde tekelleşmenin ana özellik olarak ön plana çıktığı yeni düzende, sağlık, eğitim, sosyal güvenlik gibi temel kamusal ve/veya sosyal hizmetlerin piyasa mantığına terk edilmesi kaçınılmazdı. Uygulanan model ve yeni düzende aksini beklemek olanaksızdı. Nitekim devletin çeşitli biçimlerde verdiği yeterli bulmayan büyük sermaye kamudan, daha önceden aldıklarından daha fazla istemeye başlamıştır. Bu çerçevede özelleştirmeye konu olan yalnızca sınai kamu işletmeleri olmamıştır. Yeni Pazar yaratma olanaklarının kısıtlı ancak karlılığın çok yüksek olduğu elektrik üretimi ve dağıtımının yanısıra, telekomünikasyon ve altyapı hizmetlerinin oluşturduğu kamusal alanın ticarileştirilerek özelleştirme kapsamına alınması şartıtcı değildir. Bu tür kamusal yarar sağlayan ürünlere (public utilities) veya kamusal hizmetlere yönelik talebin fiyat esnekliğinin düşük olması, bu sektörlerdeki parasal getirinin yüksek olacağını işaret ettiği ölçüde yerli ve yabancı büyük sermayeyi çekmektedir. Telekomünikasyon sanayii ve sektörü ile enerji sektörü, finansal sektörü ile birlikte entegre olmuş bir dünya ekonomisinin ihtiyaçlarına uyacak biçimde yeniden yapılandırmaya tabi tutulmaktadır. Yeniden yapılandırma özelleştirilmeleri anlamına gelmektedir. Sektör doğrudan yerli-yabancı özel sermayeye

saklamadığında (veya satılmadığında), kamu hizmetleri özel sektör tarafından gördürülmektedir. Özelleştirme küçük ölçekte taşeronlaşma, büyük ölçekte yap-işlet-devret uygulaması (imtiyaz sözleşmesi) ve işletme hakkı devri ile gerçekleştirilmektedir (Soysal vd.,1997).

3.2.5. IMF'nin Misyonu

Seksenli yıllar ile birlikte IMF geleneksel misyonu olan dış açık sorununa çözüm bulma ve döviz kurlarında istikrar sağlamanın ötesine geçmiş, uluslararası finansal hareketlerin serbestleştiği ortamda, serbestliğe aykırı sağlıksız finansal yapıların düzeltilmesi misyonunu üstlenmiştir. Bir başka deyişle küresel finansal sermayenin serbestçe hareket edebilmesini, en yüksek getiriyi elde ettiği alanlara yönelmesini sağlamayı amaç edinmiştir. Küresel finansal sermayenin amacına ulaşabilmesi için özellikle yeni sanayileşen ülkelere veya moda terimle yükselen piyasalara çeki düzen verilmesi gerekli görülmüş, bu bağlamda istikrar politikalarının yanısıra yapısal uyarlanma (structural adjustment), yani küresel düzene uyarlanma, programlar uygulamaya konulmuştur. Yapısal uyarlanma programları özelleştirme, deregülasyon ve serbestleşmeyi (finans, dış yatırımlar, ticaret) öngördüğü ölçüde, ilgili ekonomilerin uluslar arası sermayenin ihtiyaçları doğrultusunda yeniden şekillendirilmesi hedeflenmektedir. Bu bağlamda uluslararası finansal fonların hareket alanı genişletilmekte ve yüksek getiri elde etmeleri için gerekli ortam yaratılmakta, serbest ticaretten esas olarak merkez ülkeleri yararlanmakta, uluslar arası tahkim mekanizmasından büyük tekelere güvence verilmekte ve getiri maksimizasyonu olanaklı kılınmaktadır (Sönmez, 2001b).

IMF'den finansal destek arayan ülkelere bu kurumun "koşulluluk" (conditionality) olarak bilinen yerine getirilmesi gerekli koşullar demetine ilişkin bazı öğeleri ellili yılların ortalarından itibaren sunduğu bilinmektedir. Seksenli yıllara kadar IMF'nin patronajı altında uygulanan istikrar programlarında yapısal önlemler nadiren yer almıştır. Ancak seksenli yılların başlarından itibaren koşulluluğun kapsamı genişletilmiş, yapısal önlemler giderek ağırlık kazanmıştır. Doksanlı yıllar ile birlikte hemen hemen tüm programlarda yapısal koşulluluğa yer vermeye başlanmıştır. Bu bağlamda finansal destek talep eden ve IMF denetimine giren ekonomilere performans kriterleri, yapısal kriterler (structural benchmark) ve endikatif hedefler çerçevesinde yerine getirilmesi gerekli katı koşullar sunulmaktadır. Örneğin Türkiye'nin IMF ile imzalamış bulunduğu 17. stand-by anlaşmalarında şeker yasaının belirlenen tarihte çıkarılması, faiz dışı bütçe ve/veya kamu kesimi fazlasının belirlenen orana ulaşması, programda vurgulanan özelleştirmelerin gene belirlenen tarihlerde yerine getirilmesi performans kriteri veya yapısal kriter veya endikatif hedefler olarak kabul edilmektedir. 18. stand-by anlaşması ise bir öncekinden daha ayrıntılı ve "emredici" niteliktedir. Belirlenen hedeflerden sapmalar -ilgili yasanın Meclis'te kabulü ve Cumhurbaşkanı onayının gecikmeli olması da dahil olmak üzere- yeni kredi diliminin verilmemesine ve yeni baskılara yol açmaktadır. Nitekim IMF yetkilileri IMF'nin temel görevinin makroekonomik ve finansal sektör politikalarını belirlemek olduğunu açıkça belirtmektedirler. Makroekonomik performans kamu harcamaları, üretim, istihdam, enflasyon, ödemeler dengesini kapsamaktadır. Dolayısıyla IMF Bütçe ve/veya maliye politikası, Para ve kredi politikası, kambiyo politikası, istihdam politikası düzeyinde müdahale yetkisini kendisine vermektedir. Makroekonomik performansta etkinliği artırıcı politikalar (işgücü piyasaları dahil) olarak yapısal politikalar IMF tarafından formüle edilmektedir. Finansal sektör politikası bağlamında IMF bankalar ve diğer finansal kurumların regülasyonu ve denetimine müdahale etmektedir. Görüldüğü üzere IMF, AGÜ'lerin ve bu grupta yer almakla birlikte yeni sanayileşen olarak adlandırılan ülkelerin küresel düzene

eklemlenmelerini sağlamak doğrultusunda uygulamaya koyduğu yapısal uyarlanma politikaları ile iktisat politikasını doğrudan belirlemekte ve ulusal politikaların belirlenme olanağını ve olasılığını ortadan kaldırmaya angaje olmaktadır. Arjantin'den Türkiye'ye uzanan coğrafyada "yapısal reformlar" başlığı altında yapılan yasal düzenlemeler ile neo-liberal uygulamalara hukuksal ve kurumsal zemin oluşturulmakta, küresel düzlemde finansal sermaye başta olmak üzere yabancı büyük sermayenin önünü net biçimde görebileceği, ulusal ekonomilerin sürükleneyeceği bir düzen kurulmaya çalışılmaktadır. Doksanlı yıllarda Latin Amerika, Güneydoğu Asya, Türkiye, ikibinli yılların başlarında Arjantin ve Türkiye'de, küreselleşmenin ivme kazandığı bir dönemde yaşanan derin -finansal ağırlıklı- krizlerin yeni bir uluslararası parasal ve finansal omurganın oluşturulması gereğini ortaya çıkardığı yönünde IMF ve diğer egemen güç odaklarının yapmış olduğu değerlendirmeler, finansal serbestlikten vazgeçileceği, anlamına gelmemektedir. Uluslar arası planda serbest ancak düzenli sermaye hareketlerinin gerçekleştirilmesi doğrultusunda saydam yerel mali sistemler ve saydam makroekonomik politikaların gerekliliği IMF çevreleri tarafından ısrarla vurgulanmaktadır (IMF, 1997; Camdessus, 1999; Sönmez ve Sak, 2000). Bunun anlamı küreselleşmenin daha ileri aşamalara ulaştırılması için kuşkuyla, kararsızlığa yer verilmeyecek düzenlemelerin yapılmasıdır. Nitekim Eylül 2000'de IMF ve Dünya Bankası'nın geleneksel yıllık ortak toplantısında IMF'nin yeni başkam uluslararası finansal sistemin istikrarı için IMF'nin merkez görevini üstlenmesini kurumun yeni misyonu olarak açıkça belirtmiştir.

4. KAMU GİRİŞİMCİLİĞİNİN KISITLARI VE KÜRESELLEŞME

Kamu girişimciliği ve/veya kamu işletmelerinin kısıtlarını bizzat küreselleşme oluşturmaktadır. Yukarıda vurgulandığı üzere kamu mülkiyeti, kamu işletmeleri ve kamu yararına sahip hizmetlerin merkezi devlet ve bağlı birimler, yerel yönetimler ve diğer kamu birimleri tarafından üretilip sunulması küreselleşmenin, yani finansal sermaye başta olmak üzere büyük sermayenin enternasyoneline günümüz koşullarında aykırı gözükmemektedir. Çünkü sermaye uluslararası planda değerlemesine ayakbağı olacak engelleri kaldırmayı hedeflemektedir. Mal ve hizmet ticaretinde, tüm dış doğrudan yatırımlarda, finansal alanda serbestleşme, deregülasyon, ve özelleştirme politikaları söz konusu engelleri *de facto* ve *de jure* tasfiyeye yönelmektedir. Engeller nedir sorusunun yanıtı ise planlamanın yamsıra, kamu mülkiyeti, girişimciliği ve işletmeciliği, bir başka deyişle diğer politika araçlarını da içeren ulusal iktisat politikalarıdır. Bu tür politikalar doğası gereği gerçek anlamda karar verme ve yönetme yetkisine sahip ulus devletler tarafından uygulanabilir. Bu durumda küreselleşme sürecinde esas olarak ulus devletlerin etkisizleştirilmesi söz konusudur.

4.1. Ulus Devlet ve Küreselleşme

Ulus devletlerin etkisizleştirme eylemi başlıca iki biçimde somutlaştırılmaktadır:

-Ülke sınırları yeniden düzenlenmektedir.

-Ulus devletlerin kural koyma gücü ve bağımsız iktisat politikaları uygulama yetkisi kısıtlanmakta veya tamamen ellerinden alınmaktadır.

Ülke sınırlarının yeniden çizilmesine örnek olarak Demokratik Alman Cumhuriyeti, Yugoslavya, Çekoslovakya, SSCB verilebilir. Küreselleşme süreci ulus devletleri zayıflatma ve etkisizleştirme sürecini bir dizi devleti parçalama ve zayıf küçük devletler, hatta devletçikler oluşturarak hızlandırmaktadır. Bu strateji ve kullanılan taktik küreselleşmenin özü ve hedefleri ile uyumludur.

Merkezi devletlerin güçlerinin kırılması yukarıda belirtilen IMF, Dünya Bankası, DTÖ gibi kurumlar, yapısal uyarlanma ve/veya yapısal reformlar olarak bilinen programlar, GATT, GATS, TRIPS, GATS benzeri anlaşmalarla sağlanmaktadır. Bölge yönetimlerinin kurularak yerleşmenin desteklenmesi yoluyla küreselleşmeye yeni bir boyut kazandırılmaktadır. Burada amaç ulus devletlerden çok daha güçsüz çok sayıda bölgesel kuruluşun veya yönetim adacıklarının oluşturulmasıdır. Böylece ulus devletlerin zayıflatılma çabası, demokrasi söyleminden de destek bularak güçlendirilmektedir Doğrudan ulus devletleri eritme ve oluşumlar kurma yolu ile de devletlerin iktisat politikalarını belirleme yetkileri ellerinden alınmaktadır. Örneğin AB ve NAFTA, vd.

Yukarıdaki saptamalarımız ihtiyatla yorumlanmalıdır. Şöyle ki;

(a) Ulus devletlerin güçsüzleştirilmesi dünyadaki hiyerarşik yapıya uygun olarak somutlaşmaktadır. Yani tüm ulus devletlerin güçsüzleştirildiğini ileri sürmek olanaklı olmadığı gibi görece güçsüzleştirme söz konusudur. Bu saptama yeniden ulus devlet kavramına dönmemizi gerektiriyor. Küreselleşme sürecinin netleşmesi ve hız kazanmasından önce ulus devletlerin konumu büyük sermaye grupları karşısında irdelendiğinde, ulus devletlerin kendi egemenlik sınırları içindeki (büyük) sermayenin çıkarlarına kilitlendiğini ileri sürmek olanaklıdır. Bu nihai hedef kuşkusuz bir takım çelişkileri de beraberinde taşımakta, toplumdaki sınıfsal yapı, sınıflar arasındaki güç dengesi, ekonomik yapı gibi faktörlerin etkisiyle büyük sermayeye destek ödünsüz olabileceği gibi, zaman zaman destek aksamakta, hatta kesintiler olabilmektedir. Dünya devletleri arasındaki hegemonik ilişkiler dikkate alındığında ABD başta olmak üzere merkezde yer alan ulus devletlerde büyük burjuvazinin yalnızca kendi coğrafik sınırları içindeki çoğunluk üzerinde sömürü mekanizmasını çalıştırmakla yetinmediğim, çevre ülkeleri üzerinde kurduğu hegemonya ile bu ekonomileri yan sömürgeye dönüştürdüğünü daha önce vurgulamıştık. Küreselleşme ile birlikte merkezde yer alan devletler veya devletler toplulukları büyük sermayeye geniş bir sömürü ve hegemonya alanını açmaya çalışmaktadırlar. Bu nedenle aslında hegemonik ilişkiler çerçevesinde merkeze bağlı olan çevre ülkelerinin artık tümüyle merkez odaklı büyük sermayeye olabildiğince sınırlarını açmaları, bu doğrultuda gerekli yasal ve kurumsal düzenlemeleri yapmaları gündeme getirilmiştir. Bu bağlamda ulus devletler temelinde yapılacak bir emperyalizm çözümlemesi de, küreselleşmenin emperyalizm ile iç içe bulunduğu veya emperyalizmin günümüzdeki versiyonunun küreselleşme olduğu gerçeğini ortaya çıkarmaktadır. Bir başka deyişle, *"emperyalizm artık know-how fonlarının teknoloji transferinin ve bunların ötesinde gelişmekte olan Ülkelerin yeniden yapılanması denilen büyük projenin içinde. Yeni küresel düzen 7'ler grubu, IMF, IBRD ve GATT tarafından biçimlendiriliyor. Sistem gelişmekte olan ülkelerin liderleri yeni egemen sınıfların ağıyla bütünleştirilmek istiyor"* (Kazgan, 1999). James Morgan'ın Financial Times'in sayfalarında bundan on yıl önce yaptığı betimleme zaman içinde geçerliliğini yitirmemiş, emperyalizmin baskısı giderek artmıştır. Bu bağlamda emperyalizmin temel özellikleri olan yapısal bağımlılık ortadan kalkmamıştır. Her ne kadar küreselleşme ile birlikte karşılıklı bağımlılığın ön plana çıktığı savunulsa da, gerek iktisadi-finansal, gerekse siyasal ilişkiler yapısal bağımlılığının daha da güçlenerek sürdüğünü kanıtlamaktadır. Kapitalizmin yasası olan eşitsiz gelişme küresel düzeni savunanlar tarafından artık geçersiz olarak ilan edilse, bunun yerini piyasa mekanizmasının optimum kaynak tahsisini gerçekleştirdiği savı işlense de, ülkeler arasındaki eşitsiz gelişmenin sürdüğü gözlenmektedir. Bu çerçevede kalkınma sorunsalının hızla terk edilerek, küresel düzene eklenmenin sağlayacağı avantajların ön plana çıkarıldığını görmekteyiz. Oysa UNCTAD, FAO ve Dünya Bankası'nın yayımladığı veriler küreselleşme sürecinden merkez ülkelerinin kazançlı çıktığını, uluslararası planda gelir paylaşımındaki eşitsizliğin ve yoksulluğun arttığını işaret etmektedir. Bu saptamalarımız emperyalizmin yeni koşullarda, özünü koruyarak, küreselleşme kavramı/terimi kullanılarak

etkinliğini sürdürmesidir. Bu nedenle tüm ulus devletlerin aynı kategoriye sokulması yerinde bir değerlendirme olmayacaktır. Nitekim hızla oluşturulmaya çalışılan yeni küresel düzende (yeni dünya düzeni) doruktaki hegemonik devlet ABD'dir. Robert Wade'in değerlendirmesine göre ".dünyanın geri kalan kısmının ABD'nin kurallarına göre oynayarak hem uluslar arası finansa, hem de çokuluslu şirketlere ağırlık vermesi ABD'nin çıkarlarına hizmet ediyor. Amaç dünyanın geri kalanının hisse sahiplerinin kontrolü, serbest emek piyasaları, düşük vergiler ve asgari ölçekte refah devleti gibi ABD şirketlerinin kendi ülkelerinde faydalandıkları düzenlemeleri benimsemesini sağlamak..ABD serbest sermaye hareketlerini, diğer ekonomileri kendisinin gittiği doğrultuya zorlayacak bir demiryolu makası gibi görüyor" (Wade, 1998/1999; Kazgan, 1999). Merkez grubunda yer alan AB ve Japonya ise küresel düzende bir yandan ABD'nin etkisine karşı önlemler almaya, diğer yandan bu düzenden sağlayacakları yararları maksimize etmeye çalışmaktadırlar. Kuşkusuz giderek efektif dönüşen potansiyel güç Çin'in Rusya ile yakınlaşması ve ABD karşısındaki tavır, küresel düzenin boyutlarını, içeriğini ve güç dengelerini etkileyecek ağırlığa sahip gözükmektedir.

(b) Ulus devletlerin tüm yetkilerinin ellerinden alınmadığına dikkat etmek gereklidir. Ulus devletlerin etkisizleştirilmesi görelidir. Ulusal devletin işlevi/görevi yeni dünya düzeni tarafından belirlenmektedir. Bu düzende ise ABD başta olmak üzere merkez devletlerinin belirleyici olduğu gözlenmektedir. Hiç kuşkusuz merkez devletlerinde de bazı önemli dönüşümler gözlenmektedir. Bu açıdan küresel düzenin baş savunucularından olan Clinton Kabinesinde sekreter yardımcısı olarak görev yapmış olan Strobe Talbott'un iki yıl önce yayımladığı makalesindeki görüşleri öğretici gözükmektedir. Talbott 20. yüzyılda ABD'nin ulusal çıkarlarını en iyi koruyan devlet olmanın yanısıra ve ulusal değerlerini en iyi koruyan toplum olduğunu belirtmekte, ancak iki hedefin birbiriyle çeliştiğini vurgulamaktadır. Küresel düzende bu iki hedef neden uzlaşmaz bulunmaktadır. Çünkü ulusal çıkardan ulusal burjuvazinin, bu bağlamda hızla küreselleşen ABD büyük sermayesinin çıkarlarını korunmasıdır. Oysa ulusal değerler kategorisinde sosyal kazanımlar, standartlar ve öncelikler yer almaktadır. Yeni küresel düzende büyük sermayeyi gözetim düzenlemelerinin sosyal öncelikler ve politikalar ile uyumlayacağı açıkça dile getirilmektedir (Talbott, 2000; Yılmaz, 2001). Çevre ülkelerinin (ekonomilerin) hızla yeni küresel düzene uyumlu hale getirilmesi yönünde yapılması gerekli hukuksal ve kurumsal düzenlemeler ile ulus devletinin tamamen zayıflatılması düşüncesi birbirine ters düşmektedir. Şöyle ki, özelleştirme, deregülasyon ve kamu alanının tümüyle ticarileştirilmesine yönelik sağ politikaların uygulanabilmesi için güçlü ulus devletlere ihtiyaç vardır. Bu olgu çevre ülkelerinin yanısıra merkez ülkelerinde de ortaya çıkmaktadır:"Ser/Mayc, ulusal ekonomiyi dünya piyasa rekabetine ve ulusötesi şirketlerin yatırımlarına "uygun" hale getirebilmek için güçlü bir ulusal devlete ihtiyaç duyar...örneğin telekomünikasyonun, demiryollarının, posta sektörünün özelleştirilmesi, Bu sektörleri özellikle özel yatırıma ve karlılığa açmak için, devlet tarafından gerçekleştirilmiştir. Her yerde, özelleştirmeyi işçilerin kitle halinde işten çıkarılması izlemiştir; liberal-muhafazakar özelleştirme politikası için ek bir siyasal dürtü her zaman vardır. Geçen on yıllarda kamu sektöründe kurulan güçlü sendikaları yok etmek istiyorlar. Geçen yılın sonunda Fransa 'da yapılan grevler, bu amaçlara karşı yapılan tek kamu sektörü grevleriydi. Sonuç olarak;günümüzde neo-liberalizm (19. yüzyılda olduğu gibi) zayıf devlet fikrinden yana değildir. Neo-liberalizm, kamu düzeni, askeri güç ve rekabet gücü bakımından güçlü bir devlet isteyen "Yeni Sağ" bir düşüncedir" (Deppe, 1996). Yukarıdaki değerlendirme özellikle çevre ülkeleri için geçerlidir. Ancak uluslararası rekabet açısından değil kamu düzeni ve askeri açıdan güçlü devlete ihtiyaç duyulmaktadır. Kısaca devletin güçlülüğü görelidir. Merkez ülkelere göre çevre ülkelerinde küresel düzene uyum politikaları çok daha kaba şekilde yapılmakta, oldubittiye getirilmekte, ortaya çıkacak olumsuz sosyal ve ekonomik sonuçların tartışılması dolaylı veya dolaysız olarak

engellenmekte veya kısıtlanmaktadır. Yapısal uyarlanma sürecinin hızlandırılması ve gerekli dönüşümlerin yapılmasında kararlı, güçlü bir devlete ihtiyaç olduğu açıktır. Örneğin 17. stand-by anlaşması ile birlikte "yapısal reformlar"ın bir .an önce gerçekleştirilmesi doğrultusunda IMF tarafından doğrudan hükümete baskı yapıldığı, bu baskının hükümet aracılığıyla dolaylı olarak parlamento ve siyasal partilere yansıtıldığı, daha genel boyutlarıyla baskının sendikalar ve kamu oyu üzerine kaydırıldığı bilinen bir gerçektir. Hükümet sergilediği "kararlılık" ile doğrudan ve dolaylı olarak "devlet gücünü" kullanmış ve toplumu "yapısal reformlar"ın gerekliliği konusunda baskı altına almış ve direnci kırmaya çalışmıştır.

(c) Küreselleşmenin bir özelliği de bölgeselleşmeyi ve/veya yeni yapılanmaları beraberinde getirmektedir. Küreselleşme sürecinde ortaya çıkan belli başlı yeni yapılanmalar aşağıdaki gibidir (Sönmez, 1998):

- ABD ile Kanada arasındaki Serbest Ticaret Anlaşması, Meksika'nın üyeliğininin 1993 sonunda onaylanmasıyla Kuzey Amerika Serbest Ticaret Ortaklığı (NAFTA) adını almıştır. Ortaklık önde gelen Latin Amerika ülkelerini kapsayacak biçimde genişletilme sürecindedir.

- Maastricht Anlaşması'nın 1 Kasım 1993'te yürürlüğe konulması ile birlikte Avrupa Topluluğu, Avrupa Birliği'ne (AB) dönüştürülmüştür. Avusturya, Finlandiya ve İsveç'in katılımıyla AB'ye üye ülke sayısı 15'e yükselmiştir. Birliğin genişleme stratejisine göre Türkiye ile birlikte 13 ülkenin adaylığı kabul edilmiştir (Aralık 2000 Nice doruğunda genişleme sonrasındaki yapılanma projeksiyonunda, Türkiye dışındaki tüm aday ülkelere yer verilmektedir).

-Seksenli yılların sonlarında Asya-Pasifik ekseninde yer alan birçok ülkenin hükümetleri, ABD ve Kanada arasındaki Serbest Ticaret Anlaşması ve dönemin AT'sinin gelişimi karşısında bölgenin ekonomik kalkınma sorununu gündeme getirmek amacıyla çok taraflı bir forumun toplanmasını talep etmişlerdir. Bu forumda ABD ve Kanada'nın yer alması düşünülmemiştir ancak bölgedeki Japon nüfuzunu kırmak için ABD, Kanada ile birlikte foruma katılmak için baskı uygulamıştır. Kasım 1989'da kurulan Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği örgütüne (APEC), Güneydoğu Asya Ortaklığı'nın (ASEAN) üyeleri olan bölge ülkelerinin (Endonezya, Malezya, Filipinler, Singapur, Tayland, Bruney) yanısıra ABD, Kanada, Avustralya, Yeni-Zelanda, G.Kore ve Japonya üye olmuşlardır. 1991'de Çin Halk Cumhuriyeti, Hong-Kong ve Tayvan örgüte katılmış, aynı yılın kasım ayında Meksika ve Papua Yeni Gine'nin üyelikleri onaylanmıştır. Kasım 1994'te Şili yeni üye olarak toplulukta yerini almış ve genişleme sürdürülmüştür.

Bölgeselleşme örnekleri olan AB, NAFTA ve APEC'e ilişkin yapılacak birkaç saptama aralarındaki farklılıklar ve küreselleşmedeki yerleri açısından önemli gözükmektedir.

- AB üyeleri arasındaki gümrük birliği, büyük ölçüde tamamlanmış para birliği ve nihai hedef olarak gözüken siyasal birlik NAFTA ve APEC'te söz konusu değildir. Son iki örgüt veya topluluk üye ülkeler arasında ticaret ve finans alanlarında serbestliği artırmayı hedeflemektedir.

- ABD, Uzak Doğu-Güneydoğu Asya ekseninde Japon nüfuzunu kırmaya çalışmaktadır. ABD, NAFTA ve APEC aracılığıyla Asya-Pasifik bölgesinde ekonomik gücünü pekiştirmeye çalışmaktadır. ABD, bölgeye salt güvenlik açısından yaklaşmanın yanısıra bölgedeki güçlerin iktisadi yönden kendi iç piyasasını tehdit edici olma senaryosunun ötesine geçmiştir. Bu tavır değişikliği bölgenin gelişmesinin, bu bağlamda ticaret ve finans alanlarında serbestliğin artırılmasının, ABD ekonomisi için yeni olanaklar sunacağı beklentisidir. Bölgede APEC içinde ve dışında yeni gelişme merkezlerinin ortaya çıkması ABD tarafından başlı başına bir avantaj olarak değerlendirilmiştir. Böylece ABD bir yandan tasarladığı açılımla ekonomisine yeni ufuklar çizerken, bölgeyi Japon nüfuzuna terk

etmeyecek, diğer yandan AB karşısında manevra yapabileceği güçlü bir ekonomik alanı oluşturma ve ekonomisinin yönünü Asya-Pasifik eksenine çevirme olanağına sahip olacaktır.

- Küreselleşme sürecinde başta ABD olmak üzere dünya ekonomisindeki güç odakları arasında bir paylaşım mücadelesinin giderek arttığı ve belirgin bir bölgeselleşmenin veya çok odaklılaşmanın ortaya çıktığı gözlenmektedir. Bölgeler arasında , bu bağlamda bölgedeki belirleyici güç odakları arasındaki mücadele küreselleşme sürecine ivme kazandırma doğrultusunda olduğu sürece, "ulusal kalkınma" sorunsalı bir kenara bırakılmaktadır. Nitekim bu gelişmelere bağlı olarak siyasal söylemde "kalkınma" sorunsalına yer verilmemesinin yanısıra teorik planda "kalkınma" kavramı ve modellerinin terk edilmesi şaşırtıcı gözükmemektedir.

4.2. Kamu İşletmeciliğinin Konumu.

Son yıllarda "keşfedilip" ileri sürülen ve sıkça kullanılan "iyi yönetim" (good governance) ve "küresel yönetim" (global governance) terimleri küreselleşme ile bağlantılıdır. Bu terimler küreselleşme sürecinde literatüre kazandırılmıştır. Yönetişim sözcüğü, yönetme ve yönetilmenin sentezi olarak kullanılmakta ve yorumlanmaktadır. Küresel yönetim terimi her ulus devletin belirli egemenlik haklarına dayanarak yönetimde özerkliğe sahip olmakla birlikte, küresel düzenin bir parçası olması sonucunda ortak yönetimhvkararlarına tabi olması, belirlenen normların ve kuralların dışına çıkmamasıdır. Böylece her ulus devletteki siyasal yönetimler belirli alanlarda karar verme ve yönetme hakkına ve olanağına sahiptir. Küresel ekonominin anayasasını oluşturan kurallar olarak betimleyebileceğimiz serbestlik, özelleştirme, deregülasyon ve kamu hizmetlerinin ticarileştirilmesi ise ulusal yönetimlerin hareket alanının kısıtlan olmaktadır. Ulus devlet belirli yönleriyle yeni küresel düzenin önünde engel olarak görüldüğü için yukarıda belirtilen sınırlar içinde görece olarak etkisizleştirilmesi, bu bağlamda özellikle AGÜ'lerde ulusal kalkınma sorunsalının terk edilmesi sonucunu doğurmaktadır. Bu gelişme kamu mülkiyeti ve kamu işletmeciliğinin tasfiyesine giden yolları açmaktadır.

-Küreselleşmenin merkezi güçleri olan ABD, Japonya, AB (özellikle Almanya, Fransa, İngiltere) hegemonik gruplar olduğu ölçüde küresel yönetim ilkesini benimsemiş görünmektedirler. Kuşkusuz bu alanda şampiyonluğu, tek hegemonik devlet olma sürecini zorlayan ABD kimseye bırakmak istememektedir. Ancak dikkat edilmesi gerekli önemli nokta küreselleşme süreci ile ulusal motiflerin aynı zamanda örtüşmesidir. Söz konusu ulusal motifler ise yukarıda belirtilen güçlü devletlerin ve/veya ekonomilerin, bilim-teknoloji-sanayide hükmeden güçlülerin motifleridir. Bu ülkeler bilim ve teknolojiye ulusal stratejilere sahiptir ve ulusal politikalar uygulamaktadırlar. Bu bağlamda AB'nin konumuna kısaca değinmekte yarar görüyoruz. AB ülkeleri, ulusallığı "tek pazar"motifinden hareket ederek, bir üst düzeyde yeniden tanımlamaya ve "yerel ulusallıklar" yerine "Avrupalılık" ikame etmeye yönelmişlerdir. Küreselleşme ile birlikte giderek belirginleşen bölgeselleşme/bloklaşmada farklı bir platformda tanımlanan bir ulusalcılık söz konusudur. Ulusal çıkarların korunabilmesi yeni siyasi-iktisadi-toplumsal oluşumları gerektirmiştir (Göker, 1999). Dolayısıyla AB örneği verilerek ulusal motiflerin tamamen ortadan kaldırıldığını ileri sürmek yanıltıcı bir değerlendirme olacaktır. Türkiye'nin AB'ye aday ülke olması da dikkate alındığında ulusal motif ve kamu işletmeciliğinin irdelenmesi yönünden AB'nin konumunun daha ayrıntılı olarak irdelenmesi kaçınılmaz gözükmemektedir.

-AT'de kamu girişimciği yönünden Topluluğun (günümüzdeki AB'nin) kurulmasına temel oluşturan Roma Anlaşması'nın 222. maddesi önemlidir. Bu maddede "üye ülkelerin mülkiyet biçimleri konusunda hiçbir biçimde önyargılı olunmayacağı" belirtilmektedir. Kamu ve özel mülkiyetin ağırlığı üye ülkelerin tercihlerine bırakılmaktadır. Kuşkusuz AT ve daha sonra AB rekabet ilkesine dayalı bir piyasa ekonomisini benimsediği ölçüde kamu

girişimlerinin rekabeti bozacak niteliklere ve yetkiye sahip olmaması gerekmektedir. Böylelikle kamu girişimciliğinin sınırları da çizilmiş oluyor.

AT'nin yürütme organı niteliğindeki Komisyon'un üye ülkelere Topluluk Resmi Gazetesi'nin 18.10.1991 tarihli sayısında yaptığı duyuruda konuya ilişkin temel yaklaşım bir kez daha açıklanmıştır (Şahinkaya, 2000). Duyuruda devletin özel girişimler ile kamu girişimleri arasında tarafsız kalması , kamu girişimleri lehine bir politika izlenmemesi gerektiği, bu bağlamda piyasa düzenine uyumun esas olduğu vurgulanmaktadır. Ancak *"her uye ulke kendi kamu sektörünün büyüklük ve niteliğini seçmede ve bunu zaman içinde de değiştirmede özgürdür"*. Duyuru, kamu girişimciliğinde kar ögesinin her zaman belirleyici olamayacağını da belirtmektedir. Kamu girişimlerinin kara endekslenmeyen işlevleri bağlamında aşağıda yer alan hususlar vurgulanmaktadır (Şahinkaya, 2000):

" Uye ülkelerde kamu girişimleri "ekonominin lokomotifi " olarak işlev görebilirler, bu çerçevede durgunluktan kurtulma, güçlük içindeki sanayilerin yeniden yapılanması, ya da bölgesel gelişme için etkin olabilirler

Kamu girişimlerinin geri kalmış bölgelerde yüksek maliyet ve gereğinden fazla istihdam ile çalışma durumunda kalmaları tümüyle ticari amaçlarla çalışmalarını engeller ki, böyle bir olgu bile Komisyon tarafından "Topluluğun çıkarına" sayılacaktır

Bir kısım mal ve hizmetlerin sağlanması, yani sosyal ürünler söz konusu olduğunda, bunların maliyeti ya da finansmanı nasıl olsa devletin üzerinde kalacaktır; bu tür amaç ve işlevleri kamu girişimi üstlenebilir".

Son yıllardaki AB doruklarında/toplantılarında iktisat politikalarının ABD ve Japonya karşısında teknoloji alanında beliren açığı hızla kapatması ve bu yarışta geride kalmaması hususu özenle vurgulanmaktadır. Bu doğrultuda makro düzeyde işbirliği, gerek özel gerekse kamunun etkin katkısı ve kaynakların tahsisi öngörülmektedir. Bu bağlamda elektronik, biyoteknolojiler, telekomünikasyon, hızlı demiryolu taşımacılığı, yeni enerji üretimi yöntemleri, "akıllı" otoyolların yapılması vb. alanlarda gerektiği zaman kamu girişimciliğine başvurulmasına açık kapı bırakılmıştır. Her ne kadar özelleştirme ve deregülasyon yaygınlık kazansa ve Türkiye için hazırlanan yıllık ilerleme Raporları'nda bu yönde hararetle tavsiyeler de bulunulsa da, AB'de kamu girişimciliği konusunda belirli bir ihtiyatın korunduğu da gözlenmektedir.

-Temel sorun AGÜ'lere ilişkindir. Bu kategoride yer alan bir dizi ülkede küresel yönetişimin veya küreselleşmenin etkileri yıkıcı niteliktedir. Çünkü bu ülkeler/ekonomilerin temel özelliği küreselleşme sürecinin sürükleyicileri değil sürüklenenleri olmalarıdır. Bir başka deyişle küreselleşme sürecinde ÇUŞ'lar ve bunların arkasındaki blokların ve/veya devletlerin uluslararası ölçekte yaratılan sınai katma değerden daha fazla pay alma, kişi basma üretilen katma değerinin yüksek olduğu alanlara yönelme eğilimleri ön plana çıktığı gibi merkezde yer alan devletlerin bu tür politikaları özendirme ve belirli ölçüde yön verme ve denetleme işlevlerinin netlik kazandığı gözlenmektedir. Yeni sanayileşen ülkelerin bir bölümü (Güneydoğu Asya) bu sürece uyum sağlama çabalarını artırmışlardır. Ancak bu coğrafyada veya grupta yer alan ekonomilerin dışa yönelme politikalarının dayandığı sınırlar ve finansal küreselleşmeye bağlı olarak kısa vadeli sermaye girişlerinin yarattığı borç ekonomisinin yol açtığı dengesizlik doksanların sonlarında ciddi bir krizin patlak vermesine yol açmış, söz konusu ekonomiler yaralarını sarma sürecine girmişlerdir. Geride kalan yeni sanayileşenler de dahil olmak üzere AGÜ'ler entegre olmamış bir sanayi yapısı ile birlikte küreselleşmenin empoze ettiği özelleştirme, deregülasyon ve serbestleşme politikalarını uygulamaya koydukları, ulusötesi sermayenin yazdığı senaryonun bir elemanı olarak kaldıkları, yeni düzeni bir yazgı gibi kabul ettikleri, ulusal kalkınma stratejilerini terk ettikleri ölçüde yeni küresel düzendeki zayıf halkalar ve yeni periferiler (çevre) olarak kalacaklardır. Bu çerçevede

AGÜ'lerde kamu işletmeciliğinin yaygın olduğu sektörlerin ulusötesi sermayenin ilgi ve faaliyet alanını oluşturması, önlemler alınmadığı sürece bu sektörlerin bir bölümünün özelleştirme-gayri millileştirme yoluyla yabancı sermayeye teslim edilmesine, büyük sermaye tarafından karlı görülmeyen bazı sektörlerde ise üretimden vazgeçilmesine, kısaca işletmelerin kapatılması ve tasfiyesine yol açmaktadır. Bu saptamalar özellikle Türkiye açısından önemlidir. Çünkü daha önce vurgulandığı üzere telekomünikasyon, enerji, finans gibi sektörler ve ilk iki sektör ile bağlantılı sanayiler entegre olmuş bir küresel ekonominin ihtiyaçlarına (maksimum kar sağlamaya) uyacak biçimde yeniden yapılandırılma yörüngesine oturtulmuştur. Üstelik enerji, telekomünikasyon, petrol sektörlerinde kar payı yüksek ancak pazar yaratma olanakları kısıtlıdır. Bu nedenle de bu sektörlerde ulusötesi sermayenin ilgi duyması kaçınılmaz gözükmektedir. Uluslar arası platformda, bu bağlamda Dünya Ekonomik Forumu toplantılarında Türkiye'nin "fırsatlar ülkesi" olarak tanıtılması anlamlıdır. Nasıl bir fırsatlar ülkesi? Türkiye ekonomisinin yapısına bakıldığında kaynakların düşük sermaye yoğunluğuna sahip, ileri teknoloji kullanmayan, doğal kaynak girdisinin yüksek olduğu sektörlerle yöneldiği gözlenmektedir. İmalat sanayiindeki katma değer (verimlilik) kompozisyonu uzak ara birinci sıraya oturmuş bulunan petrol rafinerileri bir kenara bırakıldığında ikinci sıradaki elektrik makineleri alt sektörü ile son sırada yer alan giyim eşyası (ayakkabı hariç) arasında 8.5 kat fark olduğu saptanmaktadır (Suiçmez, 2000). İhrac edilen ürünler standart teknoloji ve kısmen ara teknolojiye dayanmaktadır, ileri teknolojiye dayalı ürün ihracı gözlenmemektedir. Nitekim en düşük katma değer üreten giyim eşyasına ek olarak imalat sanayii ortalaması altında katma değer üreten dokuma, gıda, deri-kürk alt sektörleri başlıca ihracatçı sektörlerdir. Türkiye'nin bulunduğu bölgede otomotiv ve beyaz eşya üretiminde "lider" konumunda bulunması ve ihracata yönelmesi ise, uluslararası planda hızla gelişen ve yüksek katma değer yaratan sektörler veya faaliyet kollarına dikkate alındığında, ülkemizin "perifer" ekonomisi özelliklerine tamamen sahip olduğunu işaret etmektedir. Merkez ülkelerindeki ekonomik yapılanma yüksek maliyetli enformasyon teknolojisi ve yüksek oranlı enerji kullanımına bağlı gözükmektedir. Bu nedenlerle de Türkiye çekici gözükmektedir, çünkü;

- Türkiye'nin doğal kaynakları ve maden rezervleri zengindir.
- Enerji üretimi ve kullanımı özelleştirilmekte ve deregüle edilmektedir.
- Güçlü çevre yasaları yoktur.
- işgücü maliyeti düşüktür ve sendikal örgütlenme zayıftır.

Yukarıdaki saptamalar madencilik ve enerji alanında kamu mülkiyetinin ve kamu işletmeciliğinin neden tabiiye edilmek istendiği konusunda ipuçları vermektedir. Tasfiye, gayri millileştirme ve deregülasyon yukarıda belirlenen alanlar ile sınırlı değildir. Küresel düzene entegre olmak doğrultusunda telekomünikasyonun özelleştirilmesinden çimento ve şeker sanayilerine kadar uzanan geniş bir yelpazede kamu mülkiyetinin tasfiyesi artık ulusal kalkınma stratejilerinin terk edildiği anlamına gelmektedir.

3.3. Sonuç Yerine: Strateji Belirlenebilir mi?

Küreselleşmenin kamu mülkiyeti ve işletmeciliğine getirdiği kısıtlar yukarıda açıklanmış bulunmaktadır. Tüm ülkelerde, özellikle de AGÜ'lerde kamu işletmeciliği bu kısıtlara tabidir. Kamu işletmeciliğinin alenen tasfiye sürecine sokulduğu uluslararası planda yapılan çalışmalarda da ortaya çıkmaktadır. Son yıllarda, geçmiştekinin tersine bir yönelim ortaya çıkmış ve kamu işletmelerinin yeniden yapılandırılması konusundaki çalışmalardan özelleştirme ve deregülasyon ağırlıklı çalışmalara kayılmıştır. Ancak kamu işletmelerinin küreselleşme sürecinde karşılaştıkları sorunlara çözüm arayışlarının toplum veya kamu yararı ile uyumlu olması konusunda toplantılar da yapılmaktadır. Tüm tartışmalar kamu

işletmelerinin yalnızca ulusal değil, uluslararası rekabete açılmaları, ileri teknoloji kullanmaları ve pazarlarını genişletmeleri, uluslar arası platformda benzer işletmelerle işbirliğine gitmeleri noktasında odaklanmaktadır (CEEP, 2000). Böylece bir taraftan kamu işletmelerinin tasfiyesine ilişkin senaryolar yazılırken, özellikle AB'deki bazı ülkelerde (örneğin Fransa), kamu işletmelerini yeniden yapılandırılarak faaliyetlerini daha etkin olarak sürdürmeleri konusunda çalışmalar sürdürülmektedir.

Özellikle Türkiye'de 17. stand-by düzenlemesinden (Aralık 1999) günümüze küreselleşmeye uyum sağlamak doğrultusunda, başta anayasa değişikliği olmak üzere 80 dolayında "uyum" yasası, KHK, yönetmelik ve diğer düzenlemelerin yapıldığı gözlenmektedir. "15 günde 15 yasa" sloganı yaşadığımız dönemi özetlemektedir. Bu kısıtlamalar altında ne yapılabilir sorusunun yanıtının kolaylıkla verilemeyeceği açıktır. Ancak tüm bu kısıtlamalar karşın strateji belirlenebilir. Daha doğrusu **stratejinin belirlenmesi gereklidir**. Strateji belirlemede en önemli husus mevcut piyasa ekonomisini veri kabul ederek, halen faaliyette bulunan kamu işletmelerinin Türkiye ekonomisi açısından önemi, bu bağlamda bir tür iktisadi faaliyet veya üretim matrisindeki yeri/ağırlığı ve uluslararası platformdaki konumu ortaya konulmalıdır. Bu doğrultuda Türkiye ekonomisinin bir envanteri çıkarılmalı, ekonominin, bu bağlamda reel sektörün (madencilik, tarım, imalat sanayii) ve diğer sektörlerin gelişme trendleri ve uluslararası rekabette güçlerinin durumu ve rekabet güçlerinin nasıl geliştirilebileceği ortaya konulmalıdır. Bu bağlamda Türkiye ekonomisi için stratejik sektörlerin belirlenmesi gereklidir. Bu tür bir tasarım, dışa kapalı, gerçekçi olmayan otarşik bir ekonominin planlanması anlamına gelmemektedir. Uluslararası gelişmeler, yeniden yapılanmalar ile ulusal düzeyde rasyonel kaynak tahsisi ve kullanımına dikkate alan bir stratejinin mevcut koşullarda da belirlenmesi olanaklı gözükmektedir. Böyle bir strateji Türkiye açısından stratejik gözükürken madencilik ve diğer sektörlerde kamu işletmeciliğinin gerekliliğini ortaya koyacaktır. Böyle bir tasarım kaynakların ve yatırımların planlanmasını gerektirmektedir. Bir başka deyişle mevcut uluslararası koşullar dikkate alınarak ciddi bir planlamaya, geçmişe göre daha fazla ihtiyaç duyulduğu saptanmaktadır. Kapsamlı bir planlamaya dayalı ulusal kalkınma stratejisinin uygulanmasında, teknolojileri yenilenen, sermaye artırımları sağlanan kamu işletmelerinin yüksek katma değer yaratacakları ve iktisat politikasının en önemli araçları arasında yer alacaklarını söyleyebiliriz. Bu eksende özellikle yeni teknoloji yaratılması ve tüm ekonomiyi sürükleyebilecek dinamik sektörlerin yönlendirilmesi açısından yeni KİT'lerin kurulması gereklidir. Özel sektöre özellikle küreselleşme sürecinde ÇUŞ'larm acentalığı veya taşeronluğunun bırakılması, benzer ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de milli burjuvazinin ne denli bağımsız olduğu ve ulusal kalkınma stratejisini ne ölçüde benimseyebileceği sorusunun sorulmasını ve yanıtının üstü kapalı değil açıkça verilmesini gerektirmektedir. Bu sorunun yanıtı, bildiride yapmaya çalıştığımız çözümleme doğrultusunda olumsuz olacaktır. Böylece ulusal stratejinin ve kamu işletmelerinin önemi daha da belirgin hale gelmektedir. Temel sorunsal kamu işletmelerini "legallik"ten adeta "illegallığe" sürüklemeye çalışan anlayışın nasıl aşılabacağı ve veri uluslararası koşullarda "ulusal kalkınma" istencinin nasıl yerleştirileceğidir. Bu sorunun yanıtı ise, söz konusu yaklaşımı benimseyen siyasal çözümü toplumun sahiplenmesi ve bu doğrultudaki anlayışın demokratik yoldan iktidara gelmesidir. Üstelik dikkate alınması gerekli bir husus da, Fukuyama'nın ileri sürdüğü savm tersine "tarihin sonuna gelinmediği" ve küreselleşmenin yarattığı karşıt gelişmelerin ve kaotik ortamın, bu sürece yakın gelecekte ciddi kısıtlamalar getireceği ve süreci tersine döndürecek tohumların hızla ekildiğidir.

KAYNAKÇA

- Ahmad, M.**, (1982), "The Political Economy of Public Enterprise", *Public Economic Enterprise in Less Developed Countries*, Jones, L.P. (der.), Cambridge University Press.
- AMEX**, (1986), The American Express, Bank Review.
- Bouin, O. ve Michalet, Ch-A.**, (1981), *Le Rééquilibrage Entre Secteurs Publiques et Privés. L'expérience des Pays en Développement*, OECD, Paris.
- Camdessus, M.**, (1999), "International Financial Policy in the Context of Globalization", *IMF Speeches for 1999*
- CEEP.**, (2000), "Mondialisation et Intérêt Général", *Compte Rendu*, Colloque de la Section Française du CEEP, Paris, 10 Mayıs.
- Depp, F.**, (1996), "Dünya Sendikal Hareketinin Geleceği", *Özelleştirmenin Kamu Yaşamı Üzerindeki Etkileri ve Sendikalar*, Harb-İş Konferansları-1, Ankara, Ağustos.
- Dezalay, Y. Ve Garth, B.**, (1999), "Washington Konsensüsü, «Neo-liberal Hakimiyetin Sosyolojisine Katkı», *Küreselleşme mi? Emperyalizm mi? Piyasacı Efsanenin Çokuşu*, Başkaya, F. (der.), Ütopya Yayınları, Ankara.
- Faik, R.**, (2001), *Yırtıcı Küreselleşme*, Küre Yayınları, İstanbul, Temmuz.
- Gillis, M. vd.**, (1983), *Economics of Development*, W.W. Norton, New York.
- Göker, A.**, (1999), "Yine «Inovasyonda Yetkinlik», *Türk-İş 99 Yıllığı*, Cilt:2, Ankara.
- IMF.**, (1997), *The Role of the IMF in Governance Issues. Guidance Notes*
- Jones, L.P. ve Mason, E.S.**, (1982), "Role of Economic Factors in Determining the Size and Structure of Public Enterprise Sector in Less Developed Countries with Mixed Economies", *Public Enterprise in Less Developed Countries*, Jones, L.P. (der.), Cambridge University Press.
- Kazgan, G.**, (1999), *Tanzimat'tan XXI Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*, Altın Kitaplar, İstanbul.
- Nellis, J. ve Kikeri, S.**, (1989), "Public Enterprise Reform: Privatization and World Bank", *World Development*, Cilt: 17, No:5.
- O'Connor, J.**, (1973), *The Fiscal Crisis of the State*, St. James Press.
- Palloix, C.**, (1975), *L'Economie Mondiale Capitaliste et les Firmes Multinationales*, Cilt: I ve II, F. Maspero, Paris.
- Soysal vd.**, (1997), *-Kamu Hizmetinde- Özelleştirme*, KIGEM, Ankara.

- Sönmez, S., (1991), "Kriz, Devlet Müdahalesi ve *Özelleştirme*", *Dünya'da ve Türkiye 'de Özelleştirme Sempozyumu*, Bildiri Kitabı, ODTÜ, Kamu Yönetimi Bölümü Yayım, Ankara, 1991.
- Sönmez, S., (1992), "KİT'ler ve Özelleştirme", *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, Sayı: 140, Şubat
- Sönmez, S., (1993a), "Özelleştirmenin Uluslararası Boyutları ve Türkiye", *1993 Sanayi Kongresi, Bildiriler Kitabı*, 3. Cilt, TMMOB, Makine Mühendisleri Odası, Ankara.
- Sönmez, S., (1993b), "Kamu iktisadi Teşebbüslerinin Gelişimi ve Krizin Etkileri", *Türkiye'de Sanayileşmenin Yeni Boyutları ve KİT'ler*, (der. Boratav, K. Ve Türkcan, E.), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Sönmez, S., (1997), "Küreselleşme Söylem ve Politikalarında Özelleştirmeye Verilen İşlev: ideolojik, Ekonomik ve Mali Boyutlar", *ATA/ww Girişimciliği Sempozyumu*, Bildiri Kitabı, TMMOB, İstanbul.
- Sönmez, S., (1998), *Dünya Ekonomisinde Donuşum, Sömürgecilikten Küreselleşmeye*, imge Kitabevi, Ankara.
- Sönmez, S., (2001a) "Küreselleşmenin Nişan Tahtası: Kamu Yararı ve Kamu Hizmeti", *Toplum ve Hekim*, Cilt: 16, Sayı:1, Ocak-Şubat
- Sönmez, S., (2001b), "Yolsuzluk, Saydamlık ve Küreselleşme", *işletme ve Finans*, Yıl: 16, Sayı: 188, Kasım.
- Sönmez, S. ve Sak, G., (2000), "Kamu Hesaplarında Saydamlık ve Borç Yönetimi", *15 Maliye Sempozyumu Bildiri Kitabı*, Akdeniz Üniversitesi, Antalya.
- Strange, S., (1998), "The New World of Debt", *New Left Review*, Sayı:230.
- Suiçmez, H., (2000), "Türk Sanayiinin «Verimlilik Fotoğrafı»", *Mülkiye*, Cilt:XXIV, Sayı:224, Eylül-Ekim.
- Şahinkaya, S., (2000), "Avrupa Birliği Sürecinde «Kamu Girişimciliği»nin Manevra Alanları Üzerine Bir Not", *Mülkiye*, Cilt:XXIV, Sayı:224, Eylül-Ekim.
- Tallbott, S., (2000), "Self Determination in an Independent World", *Foreign Policy*, Bahar.
- Wade, R., (1998/1999), "Sermaye Akışları Kavgasının Eşiğinde", *Foreign Policy*, (Türkiye Baskısı), İstanbul Bilgi Univ., Kış Baskısı.
- Williamson, J., (1990), *Latin American Adjustment. How Much Has Happened?*, Washington D.C., Institute For International Economics.
- Williamson, J., (1994), *The Political Economy of Policy Reform*, Washington D. C., Institute For International Economics.
- Yeldan, E., (2002) "Dünya Sosyal Forumu'nun Ardından", *Birikim Dergisi*, Şubat.
- Yılmaz, G., (2001), "Küreselleşme Sürecinde Devletlerin Rolü", *iktisat Dergisi*, Ağustos.

